

ELLENPONTOK

3.

1982

Az ELLENPONTOK szemizdat folyóirat. Megjelenése alkalmoszerű. Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak - s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának - ismertetése. Szerzőink nevét nyilvánvaló okokból nem közölhetjük, kivéve ha külföldön már névvel megjelent szövegek újraközléséről van szó. Kérjük olvasóink támogatását e próbálkozásunkban; *kérjük, olvassák, és másokkal is olvastassák el e folyóirat számait.*

A folyóirat e számának szerkesztése és sokszorosítása Erdélyben történt, 1982 májusában.

(Ara-Kovács Attila)

TARTALOM

MILYEN MESSZE VAN LENGYELORSZÁG?	4
BEVEZETÉS A FASIZMUSBA	6
ION LĂNCRĂNAN: Vallomás Erdélyről	8
VÉLEMÉNYEK	
Tiltakozunk! Az erdélyi magyar értelmiség két tiltakozó memorandumáról ..	23
FRANCISC PĂCURARIU: Mély meggyőződés, hogy Erdély tanulsága nagy jelentőséggel bír a jelen számára	24
Démonidézés	25
A hagyományos és a hagyományait kereső román nacionalizmus	31
Az etnokrata állam	34
A CENZÚRÁN INNEN	
TAMÁS GÁSPĂR MIKLÓS : A csöndes Európa I.	35
ÁLLÍTÓLAG	40

MILYEN MESSZE VAN LENGYELORSZÁG?

Milyen következményekkel számolhatunk most, 1982 elején, milyen hatásokat várhatunk Lengyelországból, Lengyelországtól? Nem közvetlen önzés, ami a szomszéd állam tragédiája kapcsán önvizsgálatra ösztökél most, s nem is az a közvetett önzés, hogy egy - a szívünkhöz talán legközelebb álló - baráti nép nehéz helyzetét tesszük magunkévá.

Kelet-Európában a szubjektív felhangoktól majdnem teljesen függetlenül minden, ami megtörténik, valamennyiünkkel történik meg; s figyelemreméltó dolog ez annak ellenére, hogy e „közösséget” egy minden emberi formát eleve tagadó nagy, totális kényszer vonta körénk. S ha e kényszerben nem is lehet úgy élni, mintha semmi sem történnék meg velünk ellenünk, mégis, s leginkább a törtétekkel szemben, becsületesnek lehet maradni a szónak abban az értelmében, amiként becsületesnek reméljük azokat, akik már semmit el nem veszíthetnek.

Lengyelország tragédiája a mi tragédiánk is, annak ellenére, hogy a lengyel nép e tragikus napokban közel sincs akkora végveszélyben, mint mi. Sőt, Lengyelországban egy szabadságélmény próbájáról van ma szó, hisz e mozgalmon még korántsem mutatkoznak a kifáradás jelei.

Mi több, az újrakezdés örökös gerilla-taktikáit látjuk fel-felvillanni; ami Lengyelországban történik, s feltehetően ami még megtörténni fog, az egy nagyszabású városi partizánkodás alakuló-kialakuló életrendje. Hogy ezt az életrendet sorozatos kudarcok elé állította a saját nemzetét megtipró egyenruhás gyalázat, az csak nagyon kis részben igaz. A törtétek megélésének és mérlegelésének két merőben különböző módjával állunk itt ugyanis szemben. A katonák, jellemző konzervativizmussal (ami csak itt, Európában annyira szokatlanul újszerű, a „harmadik világ” legelmaradottabb pontjain nagyon is ismerős) a társadalmi felszín igekeznek csendesíteni, nem bizonyos társadalmi dinamikát kényszerítve így az országra, hanem mindenféle dinamizmustól megfosztva azt, megnyitva eközben a szovjet imperializmus előtt újra a lényegi befolyás kapuit. A lengyel nép pedig eddig még sehol sem tapasztalt konoksággal próbálja most kitanulni az „elnyomásban szabadon élni” titkos játékszabályait. Ez az immanencia a külsőségek, így Jaruzelski és persze az oroszok számára is láthatatlan, érinthetetlen. Ebben rejlik újdonsága és hatékonysága. Ha Dél-Amerikában egy ilyen puccs végbemegy, ott a nép, vagy egy többé-kevésbé reprezentáns kis csoport visszaló, elrabol néhány funkcionáriust stb., stb. Vagyis önmagába építi a felszín hatalmát, átveszi annak logikáját, még azt megelőzve, hogy önnön belső rendjében gyökeret, hagyományt verhetne az az önmagukkal való belső megnyugvás, ami nemcsak egy esetleges és elkerülhetetlen fegyveres vállalkozás higgadtságának garanciáit megadhatná, de még az élet eljövendő normalizációjának a feltételeit sem képes megteremteni vagy felsejtetni.

Lengyelországban az ellenállás új életformája van kialakulóban. Remélhetőleg nem illúzió ez, bár tisztában vagyunk vele, hogy reménytelen itteni helyzetünkben gyakori szokás mások reményeibe kapaszkodni, mások reményeit eltúlozni. S ha ez így van, akkor hogy ne érvényesülne olyan hatványozottan épp a lengyelekkel kapcsolatban, akikkel barátságunkat megpróbálni sok közös rossz, közösségi európatlanság adódott már. E barátság megpróbálásának újabb állomása, hogy nekünk itt hinnünk kell abban, hogy a lengyel népnek felelősségszabta lehetősége a demokráciát mindannyiunk számára új formában, de az orosz imperializmussal mindig is ellentétezőn, épen megőrizni.

E felelősségvállalás súlya - ha lehet - ma még inkább ránehezedik mindenre, mindenkire itt Kelet-Közép-Európában. Különösen ott, hol már nem lelkiismereti, hanem vitális kérdés e felelősség. Az erdélyi magyarság éppúgy, mint Kelet-Európa valamennyi népe a legsúlyosabb felelősség-krízisben él; '56, '68, '81 valahogy úgy jelenik meg az emberi tudatban itt, mint a próbálkozások hiábavalósága. S ha az emberek tudják is, hogy kívülről semmiféle segítségre sem számíthatnak, mégis e segítség titkos reményében kötik meg azokat a kompromisszumokat, amelyek olyannyira hasonlatossá teszik őket minden eddigi, de különösen e mai elnyomó rendszerekhez. A kelet-európai népek többsége nem ébredt még ama felelősség tudatára, hogy a változtatás, az ellenállás felelőssége és gyakorlata - a hiábavalóságok parancsolta belenyugvással ellentétben - az az előfeltétel, amely nélkül még egy esetleges kívülről jövő segítség sem tud rendet és szabadságot e világrészben létrehozni.

A „*felelősség bensősége*”, ez az a bűvös fogalom, amelyet ma a lengyelek gyakorlattá próbálnak finomítani az oroszok és mindannyiunk kelet-európaisága ellenére. Azért is fontos lenne e felelősséget elsajátítanunk, hogy eljövendők megteremtésében hozandó *áldozataink külsősége* ne legyen, ne lehessen mértéktelenül nagy. És a felelősségünk megvallásával, vállalásával késlekedve, egyre nagyobb.

(Ara-Kovács Attila)

BEVEZETÉS A FASIZMUSBA

Az RKP népbutításainak egyik jellemző példázata a kritikának valamiféle mondvacsinált önkritikává csűrés-csavarása. Vagyis egyfajta önpusztító tömeghisztériának a felkeltése, amely nemcsak az egyes ember köznapi pillanatait meghatározó, hanem éppenséggel az egyes embert önmagából végérvényesen kiforgató valami. A tömeghisztériák keltése jó ürügy arra, hogy a figyelmet bizonyos akut kérdésekről eltereljék, majd valamiféle ömlengő önkritikázgatás formájában, az emberek eredendő bűnösségének bizonyosságaként citálják őket a párt megértő, de a határokat is bölcsen ismerő mértékletessége és méltányossága elé.

Egy civilizáltabb szellem alig tudja a legvégletesebb undor nélkül szemlélni Păunescu szellemidézéseit, fáklyás felvonulásait, csak és kizárólag Goebbelsre emlékeztető handabandázásait. Pedig mindez nagyon egyszerű és racionális, majdhogynem ésszerű rendezői fogás, amely az említett tömeghisztériát megteremteni és megfelelő mederbe terelve, önmaga javára kihasználni igyekszik.

Azt hiszem, sokunkban ekként fogalmazódtak meg az érzelmi és értelmi következtetések Ion Lăncrăjan /1/ épp most megjelent könyvének olvasásakor. Mindannyian arra számítottunk, hogy a párt kétségtelen szándékaként megjelent, végletesen fasiszta munka csak azt a célt szolgálja, hogy később épp a párt ítélje majd el a könyvet, ezáltal magára öltve az itteni magyarok (kisebbségiek) védőjének - a taktikázások szempontjából hálás - szerepét. Sőt azt a "kockázatot" is, hogy saját népével "kerüljön szembe" a „Romániában élő magyarok” patronálása miatt. Ebben az okoskodásban persze ott lappang a ki nem mondott következtetés: a magyarokkal szembeni „népharag” mindig jogos, s hogy a párt azt igyekszik gátolni, moderálni, mintegy cinkosságot vállalva a bűnös magyarsággal, amelyik nemcsak, hogy betolakodott valaha Románia területére, de még emberi jogokat is merészel követelni - mindez csak a Romániára ható külső kényszerítő tényezők következménye.

Ez az, amire számítottunk, és mégsem ez következett be. Május 14-én ugyanis megjelent a Contemporanul c. bukaresti lapban a könyv első méltatása /2/. S mivel kormánylapról (ill. a kormány egyik központi intézményének a lapjáról) van szó, ezért kétség sem férhet ahhoz, hogy a benne kifejtettek a kormány egyértelmű véleményét tükrözik.

A cikk *minden* szempontból méltatólag szól a könyvről, de különösen azt emeli ki, hogy megfelelő válaszként lehet értelmezni azt azokra a támadásokra, melyek egyes szomszéd államokban a román állami integritást, az itt élő magyarok polgárjogi problémáit, a román nép történeti messianizmusát feszegetni próbálja.

A román nép történetéről vitázni csak „történelemhamisítás” árán lehet, szögezi le a cikk; Lăncrăjan könyve pedig e történelmi tényhalmaz mellett olyan „tudatnak” a lecsapódása, amely a román államiség alapját képező nemzeti egység ténye és nem ténykérdés.

A könyv és a cikk furcsa folyamat határállomása: sejtéseinken túl révükön most már bizonyítékokkal is rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy a román állam milyen irányba próbálja terelni a nemzeti kérdés végleges megoldásának folyamatát. Egzisztenciális szempontból ez

1.- Cuvînt despre Transilvania /Vallomás Erdélyről/, Ed. Sport-turism, București, 1982.

2.- Pompiliu MARCEA: Mărturia unei conștiințe, in: Contemporanul, 14 mai 1982, p. 10. - Május 15-én a Luceafărul c. szintén bukaresti lap közölte Francisc PĂCURARIU: Mély meggyőződés, hogy Erdély tanulsága nagy jelentőséggel bír a jelen számára c. interjúját, amely fenti megállapításainkat még inkább megerősíti. Épp ezért közöljük „véleményként” a következőkben az interjú ide vonatkozó passzusát.

nagyon súlyos jövőt ígér. S már csak azért is fontos tisztába jönnünk ezeknek az ideológiai reflexióknak a társadalmi potencialitásával, hogy ne érjen olyan váratlanul bennünket is a támadás, mint annak idején a német és kelet-európai zsidóságot vagy a szovjet parasztságot.

E felkészülés és tudatosítás szempontjából nagyon sokra értékelhető ez a könyv. Benne tételesen és kifejtve, nem pedig kódolva vagy az elvontság metaforáiba rejtve jelenik meg mindaz a sunyi és jellemzően balkáni szándék, amelyet Ceaușescu primitív tolvajnyelvéből eleddig csak a vájt fülűek és a gyanakvók hallhattak ki. Ha úgy tetszik: Lăncrănjan leleplezte Ceaușescut; tettenérhetővé tette számunkra a valóságot: Romániában fasisztának lenni állampolgári kötelesség. S a magyargyűlölet - a terhelt lelkiismeretek íratlan, de örök törvényeként - e kötelesség elmaradhatatlan velejárója.

(Ara-Kovács Attila)

ION LĂNCRĂNJAN

Vallomás Erdélyről

(Cuvînt despre Transilvania, Ed. Sport-turism, Bucureşti, 1982.)

Erdély szinte végzetszerűen kemény és sorsdöntő összecsapások, ádáz társadalmi és nemzeti megnyilvánulások színhelye volt mindig, de ugyanakkor a testvériségé is: egy olyan terület, ahová más nációk - magyarok, németek, székelyek - jöttek vagy hoztak, és települtek le, akikkel mi, románok, hasznos és jó egyetértésben szeretünk volna élni, és dühünk csak akkor lángolt fel, amikor lábbal tiporták ősi jogainkat, amikor a lényünkre törtek, midőn azt akarták, hogy ne legyünk többé, párologjunk, tűnjünk el más javára. A betelepülések valójában nem csupán Erdélyt, hanem az egész Országot érintették, és céljuk egyfajta megosztottság létrehozása, egy több mint nyilvánvaló egység megtörése volt. Ezért történtek a betelepítések bizonyos létfonosságú pontokon - Szeben és Beszterce környékén, a Barcaságban - hogy megtörjék a román nép erejét, elvágva őket a Kárpátoktól, megszakítva ezáltal a testvérek közötti természetes kapcsolatot, mivel e büszke bércek mindkét oldalán, a Duna medencéjében, a Prut árterületén, az Olt és a Maros, a Cserna és Körösök mentén ősidők óta ugyanaz a nép lakott. Lényeges szempont volt persze a terjeszkedő határok erőszakos megerősítése is, de a fő cél a szétválasztásra, a megsemmisítésre irányult, mint ahogy ugyanerre az alattomos célra irányult számos utólagos intézkedés is, függetlenül attól, hogy „békés” vagy „erőszakos” eszközökkel érvényesítették-e azokat. Az elnyomók valláspolitikája, akár Budapestről, akár Bécsből eredt, ugyanazt a célt követte: elszakítani az erdélyi románokat más román területeken élő testvéreiktől, elnemzetleníteni őket az áttérítés útján, az ortodox egyház megbontása által, mely egy és ugyanaz volt minden román területen. Ezért tekintették szakadárnak vallásunkat, ezért helyezték azt törvényen kívül, ezért bojkottálták mindig nyelvünket, hogy megtörjék a gondolat és a lélek minden egységét: az az állhatatosság, mellyel erre törekedtek, az az elszántság és kegyetlenség, melyet latba vetettek, valójában a legkétségbevonhatatlanabb bizonyítéka eme egység létezésének. Ha ez az egység nem létezett volna már sokkal a magyarok Erdélybe hatolása, a székelyek és a szászok letelepítése előtt, az említett akciók és más, ezekhez hasonlóak nagyon gyorsan és nagyon könnyen ezeknek a területeknek a „színeváltozását” eredményezték volna, amire viszont, mint jól tudjuk, nem került sor. Ezeknek az akcióknak valóban lett ugyan eredménye, de ez az eredmény számunkra, románok számára lett pozitív és megőrző, nem pedig azok számára, akik minden áron meg akartak semmisíteni bennünket, hogy kedvükre uralhassák Erdély és az Ország termékeny völgyeit. Valójában így alakult ki az itteni, az erdélyi román lelki alkata, mely más egy kicsit, szögletesebb és keményebb, de lényegét tekintve nem különbözik az összrománság lelki alkatától, mint ahogy hitték egyesek, és mint ahogy ma is hiszik azok, akik azt szeretnék, hogy Erdély idegen tulajdon legyen, a többségben lévő lakosság pedig, vagyis mi, románok, ugyanazoknak a zaklatásoknak, ugyanannak a kiárusításnak, ugyanannak az elnemzetlenítő politikának legyünk kitéve, mint ami ellen ezer évig súlyos harcokat voltunk kénytelenek vívni. Mert ez volt, és ma is ez az egyik jellegzetessége e területek történelmének, melynek leigázása - egész a kezdetektől az 1918-as Egyesülésig, amit az erdélyi románság egésze hajtott végre, amely, mint joggal mondták, az egész román nép műve volt - sohasem volt teljes és végleges. Konfliktus és ellenállás mindig létezett; a történelem által feljegyzett, általunk is ismert felkelések és harcok ennek a hosszas és elkeseredett küzdelemnek a csúcspontjait képezték csupán, melyet csak egy olyan nép folytathatott, amelyik tudta, hogy

nem szabad elhagynia azt a helyet, amit munkájával és jobbra törekvő szándékaival felvirágoztatott, és fénybe borított. Konfliktus és ellenállás mindig volt, mivel mindig voltak támadók, és mindig voltak támadások, mivel a románoktól mindig elvettek valamit. Az ádáz és elkeseredett harcok eme évezredében természetesen nem hiányoztak a nyugalom oázisai sem, és a társadalom alsóbb rétegeiben, a parasztok, majd a munkások között valóban létezett, sőt, idővel megerősödött egy természetes társadalmi egység, és nekünk számon kell tartanunk a múlt ezen pozitív csírait, számon kell tartanunk és fejlesztenünk kell mindent, ami jó és szép - az emberséget, amit őseink hagytak ránk; a türelmet és a nyitottságot a világ felé; az igazságba és a becsületbe vetett hitet, azt a törekvést, hogy békében és egyetértésben éljünk a világ minden népével. Ugyanakkor nem szabad elfelednünk - ha elfeledjük, elvesztünk! -, hogy minden jó és szép gondolat, minden nemes érzés, amit egyik ember a másikkal, egyik nép a másikkal szemben táplál, a semmibe hull, és szétszóródik a pusztaságban, ha a kölcsönösség elve alapján nem kapja meg a legmegfelelőbb választ. Nem szabad elfelednünk, hogy voltak, és ma is léteznek Erdélyt illetően revizionista törekvések; itt a közelünkben, vagy távolabb, határainkon kívül az irredentizmus időközönként felüti a fejét, és miközben szemben testvériségről beszél, galádul hátunkba készül döfni a gyávaság törét, kihasználva titokban, vagy éppenséggel leplezetlenül minden társadalmi vagy politikai elfojtottságot, és gyűlöletes, a történelem természetes menetével ellentétes céljai érdekében zászlórúdként használva azokat. A mostani helyzet, napjaink minden társadalmi és politikai különbözősége ellenére, némileg hasonlít az első világháborút követő időkre, az 1930-as évekre, amikor hasonló abszurd jelszavakat szellőztettek, ujjal mutatva folyton Erdély felé, amely nélkül Magyarország nem lehetett „nagy”. De Magyarország Erdéllyel együtt is csupán látszatra, az elnyomás és az erő segítségével volt nagy, és mélységesen hibázott, amikor nem ismerte el a román nép - és más népek - természetes és reális jogait, aláásva ezáltal saját érdekeit is, mint ahogy 1848-ban vagy 1940-ben is történt, amikor saját függetlensége és szabadsága árán sikerült Erdélyt kettészakítani. Kétségtelen, hogy a mai Magyarország politikai rendszere a múltbelitől teljességgel különbözik, hiszen a mai Magyarország szocialista állam, akárcsak Románia. De éppen ezért különös, hogy 1966-ban Budapesten, egy fontos fórumon elhangzodhattak a következő szavak: „*A trianoni szerződés egy imperialista diktátum volt, mely szétszabdalta Magyarországot, és Erdélyt Romániának juttatta.*” És ugyancsak ezt a korántsem igaz és több mint megalapozatlan gondolatot vetette fel ugyanez a szónok a Helsink-i Konferencián, midőn ezt mondta: „*Századunkban az első világháború hiábavaló áldozatai után a legyőzött Magyarország területe egyharmadával csökkent...*”, ez alkalommal azonban nemcsak Romániára, hanem más országokra is utalva, és nem vallva be azt, hogy Magyarország - a „Nagy Magyarország” vagy az „Ezeréves Magyarország” - adott időben idegen területeket uralt, melyeknek lakossága - románok, szlovákok, horvátok és csehek - túlsúlyban volt a tulajdonképpeni magyar lakossággal szemben, és így az 1918-as felbomlás elkerülhetetlen volt. Mert nem egyvalaki által végrehajtott, kívülről jövő *feldarabolásról* van szó, hanem egy belülről jövő *feldarabolásról*, ha lehet ezt így mondani, és Magyarország csupán később, annak a birodalomnak a feldarabolása után, melytől maga is függött, lett azzá, ami valójában ő volt. Akkor, 1918-ban egy mesterséges államalakulat hullott szét, ahol egy nemzeti kisebbség az erőszak által uralkodott, és, különösen az utolsó periódusban, egy brutális elnemzetlenítő politikát folytatott, ennek az államalakulatnak a nem magyar elemeit üldözték és hajszolták, csupán azért, mert a saját nyelvüket akarták beszélni, meg akarták őrizni nemzeti lényüket, nem a magyarok rovására, hiszen az ő létezéshez való jogukat soha senki nem vonta kétségbe, hanem az erőszakos uralmi tendenciákkal szemben, melyek fordított arányban voltak a magyar népesség számával és annak természetes jogaival; a magyar uralkodó osztály ellen, a magyar feudalizmus és elmaradottság ellen. Éppen ezért hangzik különösnek minden külső vagy belső magyar revizionista igény, mivel a *történelem*

már hallatta szavát ebben a bonyolult, ha nem éppen tragikus kérdésben, hiszen ezek az igények és az ezeket a húszas és harmincas években kísérő sovinizta uszítás vezetett 1940-ben azokhoz a bűntényekhez és atrocitásokhoz, amelyeket az említett év őszén és az azt követő években Ippen és Trezneán (Ördögkúton) és más helyeken egész Észak-Erdély területén elkövettek, ahol az emberek tucatjait és százait kínozták meg, és gyilkolták le, akárcsak a barbár betörések idején, ha nem éppen szörnyűségesebben, lévén, hogy most „modern eszközökkel” dolgoztak, egy „nemzeti ideológia” szellemében cselekedtek, aminek igazi szintézisét, úgy tűnik, egy bizonyos Dúcsó Csaba /a könyvben így szerepel, a ford. számára ismeretlen/ *Könyörület nélkül* című brosúrájában találhatjuk, aki ugyan egy tucatíró volt, de ez mit sem változtat a dolgok valódi állásán, sem azokon a következményeken, melyekkel a revizionista revans járt. Ebben a könyvecskében, mely a faji propaganda rendszerébe illeszkedett, Torday Levente szájába adva a következők hangzanak el: *„Én nem várom meg, míg eljön a bosszú ideje. Nem várok. Minden utamba eső oláhot kinyírok. Mindegyiket kinyírom. Nem lesz könyörület. Éjszaka felgyűjtöm az oláh falvakat. Kardélre hányom az egész lakosságot. Megmérgezem a kutakat, és még a csecsszopókat is megölöm. Csírájában irtom ki ezt a nyomorult és tolvaj népséget. Senki számára nem lesz kegyelem. A csecsszopók számára sem, a terhes anyák számára sem. Kiirtok minden oláhot, és akkor Erdélyben csak egyetlen nemzetiség lesz, a magyar, az én nemzetem! Ártalmatlanná teszem a leendő Horeákat és Cloşcăkat. Nem lesz kegyelem!...”* Mindez, igaz, ma már a múlté, elfeledésük nagyon is szükséges. De ezt igazán és mindörökre nem tehetjük meg mindaddig, amíg bizonyos módon az egyik fél részéről minduntalan felbolygatják a dolgokat egy „modernebb”, a mai kornak megfelelőbb nyelvezetet használva. Hajdanán se a *Könyörület nélkül* volt az, amivel kezdték. Először a trianoni szerződés „Magyarországgal szembeni igazságtalanságról” beszéltek anélkül, hogy bár egy szóval is megemlégették volna a gyulafehérvári Nagy Nemzeti Gyűlést, melyen nem csupán egyetlen ember, nem egy akármilyen politikus, legyen az jó vagy akár nagyon jó is, hanem egy egész nép hallatta szavát, egy egész nép parasztsága és munkássága, akik nem akartak többé a magyar elnyomatás igája alatt nyögni, szabadok akartak lenni, egyesülni akartak az „Országgal”. Először akkor is a közírók léptek színre, a sovinizmus közrendű vagy elit bérencei, ezután tűntek fel az úgynevezett történészek, akik letűnt téziseket ástak ki, azt igyekezve bizonyítani, ami addig nem volt bizonyított, amit nem is lehet bizonyítani soha: hogy Erdély lakatlan volt, amikor a magyarok idejöttek, a románok csak azután érkeztek ezekre a területekre, nem tudni, mikor, nem tudni, hogyan és milyen utakon, mivel ennek az úgynevezett jövetelnek sehol, se folklórjukban, se a mesékben, se égen, se földön a legcsekélyebb nyoma sincs. A közírók és a történészek nyomában, valójában velük együtt, ha nem éppen az élükön, a politikusok haladtak, a legreakciósabb körök képviselői, akik hajlandók voltak bárkivel szövetkezni abban a reményben, hogy visszakaphatják privilégiumaikat, amiket hajdan bírtak, de elveszítettek, valamint kastélyaikat és hatalmas földbirtokaikat. Később aztán, amikor kettőbe osztottak egy földrajzilag és politikailag egységes területet, mely mindig túlnyomóan román lakosságú volt, baljóslatú lábdobogással színre léptek a „leventék” és a „rongyosok”, akik agyonlőtték és leszúrtak, akasztottak és feldaraboltak embereket - románokat természetesen, de nemcsak románokat -, házakat és templomokat gyújtottak fel, levakarták a temetők keresztjeinek román neveit, szuronyaikkal terhes nőket hasítottak fel, csecsszopók testét tűzték szuronyaikra; embereket fogtak járomba a marhák helyett, míg másoknak a nyelvét és füleit vágta le, szobrokat döntöttek, és útszéli kereszteteket törtek össze, megvalósítani akarván azt, ami elődeiknek ezer esztendőnyi aljas elnyomással sem sikerült: hogy elpusztítsanak egy ezeréves népet, melyet senki soha nem tudott elpusztítani, nem azért, mert különb más népeknél - ilyenek mi, románok sohasem tekintettük magunkat -, hanem mivel erősen hitt és hisz csillagában, mivel sohasem áhítozott olyanra, ami nem az övé, mivel a szülőföldre iránti szeretete nem gyűlöletre és

ellenségeskedésre épül, hanem éppen ellenkezőleg: türelmes és engedékeny, túlságosan is türelmes és túlságosan is engedékeny, és túlságosan is gyakran az; ez a múlt mégis jellemvonásává, az erő megkülönböztető jegyivé szűrődött, letörölhetetlen pecsétjévé lett annak a népnek, melyet születése és halála mindörökké egyetlen helyhez, egyetlen vidékhez, egyetlen Országhoz köt.

Erdély valójában nem egyszerűen egy terület, nem egyike „a mi keleti országrészeinknek”, mint ahogy nemrég olvastam egy itt, nálunk, Romániában nyomtatott könyvben (Méliusz József *Sors és jelkép* című könyvéről van szó) /*helyesen: Méliusz József - ford. megj./*; a mi- nek itt semmi köze *hozzánk* - Erdély egy külön ország, az ország tűzhelye, és lélek az Ország lelkéből, egy ősi etnikai szervezet része, melyen belül állandó és intenzív érintkezés folyt - a nyelv élő és mélyen zengő artériáin, az erdők lombjain, a tisztások fűvén, egy egész nép hiedelem- és mondavilágán át, mindazon át, ami eme isteni vidék díszje volt és marad, mely nem csupán utak és szelek találkahelye volt mindig, de civilizációk keresztútja, anya és kovász is, függetlenül attól, hogy e lényegi érdemeit elismerték-e vagy sem. Erdély nem volt, és nem is lehet az, ami a kantonok Svájcja, aminek egy időben egyesek tekintették, és tekintik most is mások, olyan egyének, akik örökre eljegyezték magukat a nyugtalansággal és az agresszivitással, akár Európában, Amerikában vagy Ausztráliában élnek is ezek, valójában e földrészek peremén, mert a felbujtók nem tudnak élni csak a peremvidéken és a félhomályban, a rossz peremén és a revans félhomályában. Erdély nem lehet ilyesmi, egy akármilyen „keleti országrész”, egy rész egy csupán kényszer által fenntartott „egészből” (az idézőjel az 1867 utáni magyar államra utal, melyben Erdélyt erőszakosan egyesítették Magyarországgal), ami, midőn széttört annak a birodalomnak a burka, melyre ez az úgynevezett egység aggodódott, magától felbomlott később, ez a különösképp konzervatív és feudális ország, mely nagyobbítását száműzetésekre és elnemzetlenítésre alapozta. Erdély nem egyszerűen egy keleti Svájc, és nem is lehet az, mivel a Kárpátok mindkét oldalán a legrégebbi időktől fogva egyetlen nép, egyetlen akarat élt és dolgozott, szeretett és álmodott, lévén, hogy a Kárpátok, mint azt a történelem tanúsítja, és mint azt a régészet mindjobban bizonyítja, sohasem volt elválasztó határ, hanem éppen ellenkezőleg, támasz volt és menedék, völgyei és hegygerincei, ívelése és ennek az ívnek a nyugat felőli lezártága idővel központi végvárként szolgált, melyen belül és kívül természetes módon született és maradt fenn egy bizonyos civilizáció, egy bizonyos nép, amit dákorománnak neveztek, de mondták vlachnak vagy blaknak is, hogy végül román népnek neveztessek, ahogy egyébként illik is, tekintve nyelvét, melyet beszélt, mely ugyanaz volt a régi Dácia egész területén – „Hotintól a tengerig”, a tengertől Nagybanjáig, Máramarostól a Dunáig, szélében és hosszában ezen az egész, a dákok által szeretett, a rómaiak által sóvárgott csodás területen, s melyet végül a románok védtek meg látható vagy láthatatlan, katonai vagy szellemi birodalmak mohóságával szemben. Igaz ugyan, hogy ezt a népet a kordokumentumok egy egész történelmi perióduson át kevesebbet emlegették. De ez nem lehet bizonyíték a kontinuitás cáfolására cáfolóinak kezében, mint ahogy a kereszténnyé válásunkra vonatkozó bármiféle adat hiánya se szolgálhat ilyen értelmű bizonyítékként. Más népek történelme rendelkezik ilyen adatokkal, de ez csak annyit jelent, hogy ők „adminisztratív úton”, egy király parancsára, egy adott határozat alapján lettek kereszténnyé, egyesek közülük egy folyón való átkelés során „keresztelkedtek meg”. Ez azt jelenti, hogy mi, románok, a Dáciába érkező népek közvetítésével sokkal hamarabb és fokozatosan vettük fel a kereszténységet, néppé válásunk, a román nyelv és szellemiség létrejötte összefonódott ezzel a mélységes átalakulással, melynek keretei között a régi hitvilág és a régi hagyományok számos eleme megőrződött, amiket általában pogányoknak neveznek,

helytelenül, mert a dákok civilizációja nem volt „pogány”, semmi köze nem volt a beözönlő és fosztogató barbarizmushoz. Ha nem lett volna így, ha nem létezett volna egy teljesen és jól megalkotott szellemi élet, és ha ugyanakkor nem létezett volna egy megállapodott társadalmi szerkezet, soha nem beszélhetek volna a „megmaradás csodájáról”, a kontinuitás ténye nem fűrődhatott volna túskeként senki lelkébe, ezek a tájak pedig nem lehettek volna azok, amik, minden - a vizek és a hegyek, a dombok és a völgyek, a falvak és a városok - más nevet viselnének, mint ahogy Erdélyben adminisztratív úton ezt meg is próbálták elérni, úgy gondolván, hogy így kitörölhető a történelemből egy ősi és dicsőséges nemzeti lét. Azonban a sorsdöntő kérdésekről való ilyen természetű vélekedés, a „bizonyítékoknak” nem a létezőre, hanem a nemlétezőre való alapozása, ami a kontinuitás minden ellenségét jellemezte, és jellemzi ma is, nem jelent mást, mint az igazság megerősökölését, annak szégyentelen és barbár lábbal tiprását; így jártak el a tegnap revizionistái és irredentái, de így járnak el mai utódaik is, és nem veszik észre, hogy ez irányban egyetlen kétségbevonhatatlan győzelmük sem volt, tevékenységük egyedüli kézzelfogható eredménye a béke szétszaggatása és egy erős és jóságos népek a megsértése volt, amelyik sohasem tartotta magát a tökéletesség megtestesülésének és a világ más népei fölött állónak (mint ahogy a német fajgyölölök tették, s ahogy ma más sovén alakok teszik), amelyik tudja, hogy rendíthetetlen és legyőzhetetlen, ha abban bízik, ami az övé - a hegyben, mely mellett született, a barázdában, melyet teremni szánt, a vízben, melynek mentén énekelt és nevetett, a levélben, mely ősszel a talajba tér, hogy egy új tavaszban újra fényre törjön, mindabban, ami ősiség és élet ezeken a mélységesen és mindörökké román területeken. Az itteni - az erdélyi, de nemcsak erdélyi - létezésünket és megmaradásunkat bizonyító adatokra visszatérve, meg kell említenünk, hogy e korszak legjelentősebb eseményei - a III.-IX. században - a vándornépek állandó betörései voltak, melyek erősen rányomták bélyegüket Európa történelmére a nehéz és drámai vergődésnek ebben a korszakában. Ha a románok fosztogató csapatokban vonultak volna az Alpok vagy a Rajna felé, ha minél gazdagabb zsákmányt, letelepedési helyet keresve hol erre, hol arra rontottak volna váratlanul, ha egyszerre, egy meghatározott időpontban vették volna fel a kereszténységet, mint ahogy más népek tették, sokkal több és jelentősebb feljegyzés készült volna róluk az akkori idők krónikáiban. De nekik nem volt szükségük letelepedési helyre, nem szóródtak szét a világban azt keresvén, annál az egyszerű és elemi és kétségbevonhatatlan oknál fogva, hogy rendelkeztek ilyen hellyel, ők *idevalók voltak*, testvérek a Kárpátok hegyeivel, lelki barátai a folyóknak, melyek mentén születtek és meghaltak. Főként a hegyek - *a hegy*, ahogy mondták és mondják ők ma is - szolgálták támaszként és búvóhelyként a szükségben, alapos támaszként és éppoly jó búvóhelyként. Hegyeinkre ugyanis, a Kárpátok egész vonulatára nem a kopár és megközelíthetetlen csúcsok jellemzőek, hanem mind a déli, mind a keleti, mind az északi vagy nyugati láncokat a füves hegyhátak és a völgyek uralják (...), melyek hosszú ideig lehetővé teszik itt az életet. De, tévedés ne essék, ez nem a vadember életét, hanem ellenkezőleg, mindannak a megőrzését jelentette, ami mélység és civilizáció volt abban az időben - megőrizve a viseletet és a hitvilágot, továbbadva énekeiket és meséiket, és minden erőfeszítés nélkül állandóan gazdagítva egy Európában egyedülálló folklórkinccset, közben juhok és szarvasmarhák tenyésztésével foglalkoztak, de egy-egy hegyháton, a folyók árterületén földet is műveltek, amint azt őseik is tették az orăștiei (szászvárosi) hegyek völgyeiben - és másutt is. *A hegy* még egy, azokban a durva és zavaros időkben különösen fontos előnyt biztosított: elkerülték azok az Európába érkező lovas népek, melyek a sztyeppeket és a pusztákat szerették, a síkság és a szelek jegyeseiként ott özönlöttek nyugat felé, ahol könnyebb volt az előrehaladás. *A hegy*, akárcsak a dombvidék vagy a rengeteg - a híres román erdő - az állandó összeköttetés lehetőségét is megteremtette az erdélyi és a bánági, az olténiai, a munténiai, a moldvai és a bukovinai románok között. (...)

/128-139. old./

Erdély 1918. december 1., az Országgal való egyesülése után talált igazán magára. Igaz, ez olyan időszakban történt, amikor négy háborús esztendő követően egész Európát változások kavarták fel, éppen hetven évvel az 1848-as forradalom után, mely szintén hozott változásokat a földrészen, de nem annyit, hogy a népek, minden egyes nép nyugodtan élhesse a maga életét, építhesse és újraépíthesse országát. A birodalmak csaknem érintetlenek és a kontinens urai maradtak, az 1877-es év meggyengítette a törököket - pontosabban az oszmán birodalmat -, új népeket emelt a történelem fényébe, de ugyanakkor megerősítette a cárizmus pozícióit, mely Nagy Péter óta arról álmodott, hogy a Duna torkolatáig és a Dardanelláig jusson, de a birodalomból, mely a szorosok megszállottja volt, mára semmi sem maradt, azt az Októberi Forradalom végérvényesen megdöntötte. A nagy ösztönzés innen jött. De nem csak innen. Az ösztönzés mindenekelőtt abból származott, amit minden nép, minden ember megszenvedett és megélt. Az idő a legjelentősebb változásoknak kedvezett, és ez, annyi harc, annyi gyötrődés után nem is lehetett másként, nemcsak mi, románok, de Európa minden népe mozgásban volt, mindenekelőtt azt akarta, azt kívánta, hogy életét minden uralomtól függetlenül a legtermészetesebb keretek között szervezhesse meg. Ezért esett szét oly gyorsan az osztrák-magyar birodalom, mivel elöregedett, mivel eresztékei rohadtak voltak, mivel életét már rég leélte, puliszkáját rég megette (többet pocsékolt, mint amennyit fogyasztott, megaláztatásban tartva számtalan népet). Ezért karolták fel a mieink, az itteni, az erdélyi románok az Országgal való egyesülés gondolatát, ezért indultak el ők, apraja-nagyja Gyulafehérvárra, mivel ez az eszme bennük élt annak az öntudatnak fő termékeként, melyről előbb már beszéltem. Oly erős volt ugyanis itt, nálunk az egyesülés gondolata, és nem csupán Erdélyben, de Munténiában is, nemcsak a Bánságban, de Bukovinában is, nemcsak Olténiában, de Moldvában is. Ezt az eszmét, az egyesülés eszméjét olyan emberek is felkarolták, akiket csak gyenge szálak vagy semmi sem fűzött a románok létérdekeihez. II. Katalin például egy adott időszakban szorgalmazta egy egységes és erős állam megalapítását a régi Dácia keretei között. Ez az állam a cári Oroszországnak lett volna alárendelve, és ütközőállamként szolgált volna Európa közepén a cárizmus számára. De nem ez a lényeges, hanem a levegőben lebegő gondolat átvétele a lényeges. Hiszen már II. Katalint megelőzően ugyanezt a gondolatot karolta fel Bethlen Gábor is, aki ugyanazon jogar alatt akart egyesíteni minden román területet, igaz, más szemszögből közelítve a kérdéshez, más érdekeket követve. De sem a nézőpont, sem egyiknek vagy másiknak az érdekei nem bírnak olyan jelentőséggel, mint egy ősi és természetes törekvés akár közvetett elismerésének a ténye, mely törekvésről túlzás nélkül elmondható, hogy Burebista korából érkezett az 1918-as egyesülés megvalósításához, oly régi, oly mélyen gyökerezik a Kárpátok mindkét oldalán elterülő országrészek talajában, hogy egy azokkal, egy az Országgal. Ezek a szavak patetikusnak, sőt eltúlzottnak tűnhetnek, de ha ez a gondolat, ez a törekvés nem lett volna oly régi és oly hatalmas (szándékosan mondom és ismétlem) vajon megmozgatta volna-e oly élénken és egyetértően az egész Országot Vitéz Mihály idejében, midőn az első egyesítés létrejött? Én azt hiszem, hogy nem! Megengedem: Mihály nem úgy látta az Egyesülést, mint ahogy mi látjuk, még úgy sem, ahogy azok látták, akik (1859-ben és 1918-ban) megvalósították, megengedem, hogy ő is kora szülötte volt, de ugyanakkor nagy látnok is volt, a függetlenség egyesülés általi megvalósításának előfutára. Ezt az ősi és nemes gondolatot, mely éppoly hatalmas, mint amennyire megalapozott, nagyon világosan megfogalmazták – „*Egyesülni az Országgal!*” - azok, akik 1848-ban összegyűltek a Szabadság Mezején, amit még nagyobb határozottsággal ismételték meg apáink és nagyapáink 1918-ban: „*Egyesülünk az Országgal!*” A vágy így kézzelfogható tényné változott, a Kárpátok pedig mindörökké lehányták magukról azt a határt, mely igyekezett őket „kettébe szelni”,

természetesen anélkül, hogy ez sikerült volna. Az egész Ország megkönnyebbülten lélegzett fel, az egész Ország ezeréves létezésének és fejlődésének új lépcsőfokán érezte magát, és talált magára. A test egyé lett akkor a lélekkel, a román nemzet felszabadult energiái maximális kibontakozásuk pillanatát élték meg, amint azt minden tevékenységi terület bizonyítja, ez volt Románia egész történelmének legtermékenyebb periódusa. Az 1918-as Egyesülés persze nem oldotta meg az Ország minden problémáját, ez azonban nem indokolja azokat a bírálatokat, melyekkel illették, és amik között a legigazságtalanabb, a legkitartóbb ma is visszhangra és támogatókra talál, az, amelyik a Románia által 1916-1918-ban folytatott háború úgynevezett imperialista jellegére vonatkozik. Ez az állítólag marxista, erőszakoltan tudományos „tézis”, mint tudjuk, hosszú ideig funkcionált a valóság ellenére, a legelemibb evidenciák ellenére, és valójában azoknak a nem marxista, így egyenesebb tézisek sorába tartozik, melynek értelmében Romániának, elhelyezkedéséből kifolyólag, sohasem kellett volna önálló állammá válnia. Ugyanez a tipikusan imperialista „tézis” mutatta ki a foga fehérjét 1859-ben is, 1878-ban is, 1916-ban és 1917-ben pedig a „központi hatalmakkal” kokettálva „Románia sorsát” tárgyalta, felosztását javasolva; a cári Oroszország Moldvát kapta volna egészen a Kárpátokig, Ausztria-Magyarország úr maradt volna Erdély és a Bánság fölött, megkapva még Olténiát és Havasalföldet is, míg Bulgáriának Dobrudzsát szánták. Mi pedig, ahogy a költő mondja, hátunkra vehettük volna folyóinkat, és más országba költözhattünk volna. De miért költözzünk el? - kérdezném én, minden ellenségeskedés nélkül. És miért élünk mi szorultságban azon a területen, amely a miénk, ami joggal bennünket illet?! Miért legyen mindig megosztás a sorsunk?! Azért, mivel mi soha senkit nem akartunk megosztani! Miért mondhatják ma is, annyi évvel az Egyesülés megvalósítása után, hogy ekkor az erdélyi románok számára csak az „*urak cserélődtek*”?! Miért állíthatják, hogy az Egyesülés az erőegyensúly Európa e részein bekövetkezett megváltozásának az eredménye, mint tesz az egy „*Mit tudunk Romániáról?*” című (Kossuth kiadó, 1979) nemrég Budapesten megjelent kiadványban?! Miért lehet Erdély katonai megszállásáról beszélni, mint az a „*Literatúra*” című folyóirat egyik cikkében történik (1980. 1. sz.), egy szót sem szólva a gyulafehérvári Nagy Gyűlésről?! Különösen hogy a dolgok, mint jól tudjuk, másképpen állnak, teljességgel másképpen, a román csapatok például csak a gyulafehérvári Gyűlés történelmi döntéseinek meghozatala után vonultak be Erdélybe anélkül, hogy bárhonnán jövő bármiféle katonai támogatásban bizakodtak volna. Ami pedig az „*erőegyensúly megváltozását*” illeti, ez valóban megtörtént, de nem bizonyos katonai kudarcok eredményeként, hanem annak következményeképpen, hogy befejeződött a kelet-európai nemzeti államok megalakulásának természetes folyamata, amit a „*Szent Szövetség*” és az azt követő imperialista összeesküvések sokat késleltettek, de elfojtani nem tudtak. (...) /155-158. old./

Nem volt tehát ez egyszerűen az urak és a birtokosok cseréje, a régi és iszonyatos elnyomásra teljesen másként válaszoltak, nem is szólva e sorsforduló lényeges és meghatározó tényéről, arról, hogy végre egy egész nép számára szolgáltatott igazság, mely így megszabadult az elnemzetlenítő nyomástól, az elmagyarosítás sötét rémétől, ami a század elején minden mértéket felülmúlt. Érdekes és említésre érdemes az a tény, hogy a magyar nemzet nagy személyiségei, Ady Endre, Bartók Béla és mások egyetértettek Erdély Romániával való Egyesülésével, így szólva egy Budapesten megjelent nyilatkozatban: „*Mi is megújult nemzetnek, felszabadult erőnek tekintjük magunkat, akár azok a testvérek, akik boldogan kelnek új életre a Monarchia romjain. Megkönnyebbülten ébredünk annak tudatára, hogy már nem kényszerülünk az elnyomás tartóoszlopai lenni. Élünk békésen egymás mellett,*

mint szabad nemzet más szabad nemzetek mellett.” Sokatmondó az a tény is, hogy a bánági és erdélyi német eredetű nemzetiségek is fenntartás nélkül fogadták el az Egyesületet. A szászok nemzeti Gyűlésének határozata 1919. január 8-án azt mondja: „A szász nép szabad akaratából kimondja csatlakozását a román királysághoz, testvéri üdvözlését küldi a román népnek, és teljes szívéből üdvözli nemzeti eszményének megvalósulása alkalmából.” Természetesen más bizonyosságai és bizonyítékai is vannak annak, hogy mennyire jogos volt az 1918-as Egyesülés, de nem lévén történész, nincs szándékomban „kimeríteni a kérdést”. Csak azt szeretném kiemelni, ami lényeges ezzel az igen jelentős eseménnyel kapcsolatban, mely véget vetett az „igazsággal ellentétes” állapotnak. Éppen ezért nem lehet egyenlőségjelet tenni az erdélyi románok magyar és osztrák elnyomás alatti helyzete és a romániai magyarok Egyesülés utáni (és persze mai) helyzete közé. A magyarok „kisebbségi sorsa” nem az 1918-as Egyesüléskor kezdődött, mint azt állították, és állítják ma is, hanem sokkal hamarabb, körülbelül abban az időben, amikor ide, Erdélybe jöttek, ahol már létezett egy nagyszámú őslakosság, ahol hasonlóképpen létezett egy meglehetősen jól megalkotott, tehát stabil társadalom és politikai élet, ami viszont azzal a hátránnyal bírt, hogy túlságosan is békés lévén, nem hódításokra és mások lerohanására alapozódott (ez az aspektus is a stabilitás és a kontinuitás mellett szól). Ennek leszögezése azért szükséges, mert az említett egyenlőségjel alapján egy hamis és felbujtó következtetés adódik: ha a románok idegen megszállás alatti és az erdélyi (azaz a romániai) magyarok 1918 utáni helyzete között egyenlőségjel van, az azt jelenti, hogy a romániai magyarok 1918 óta jogosan harcolnak Erdély Romániától való elszakításáért, ami melleleg szólva veszélyes és aberráns. De kik azok, akik így gondolkodtak, és így gondolkodnak ma is? - kérdezheti bárki az egységre hivatkozva, a testvériséget emlegetve. Tudják azt ők maguk! - mondanám én az egység és az annyira szükséges testvériség nevében. Vagy ha ragaszkodunk a példákhoz, mindenekelőtt azokat a magyar politikusokat említeném meg, akik a két világháború között felkarolták a területi újrafelosztás és a háborús reváns téziseit. Ma más a helyzet, de ez nem azt jelenti, mintha a régi irredenta és revizionista vágyak teljesen kialudtak volna, csupán csak azt jelenti, hogy az Ország új társadalmi és politikai körülményeihez alkalmazkodva megváltozott a megnyilvánulási módjuk. Így történik meg gyakran az, hogy míg állhatatosan egységről és testvériségről beszélnek, közben egymásra licitálva emlegetik a magyaroknak Erdély szellemi öröksége kialakításához való hozzájárulását, formálisan elismerik a kontinuitást, másrészt viszont rámutatnak arra, hogy mily mélyen hatolnak Erdély talajába a magyarság gyökerei. Ugyanezen okok néha revendikatív magatartáshoz vezetnek kulturális téren, de nem csak ott (*Szükségünk van... Nekünk még kell...*), ezekben az esetekben szeparatista álláspont alapján járnak el, szándékosan figyelmen kívül hagyva az Ország egészének érdekeit és problémáit. Az ilyen megnyilvánulásokról nem lehet azt mondani, hogy sovinizták vagy irredenták, de nem is testvériek, mint állítják, a testvériség és az egység ugyanis, mint mondtam, teljes lojalitást követel az iránt az Ország iránt, melyben élsz és dolgozol, következésképp *az eszme* iránt, lévén, hogy a szocializmus nem valósítható meg csak az emberek (és nemzetek) közötti kapcsolatok tökéletesítése és humanizálása által. A Magyarországon forgalomban lévő, Erdély és Románia viszonyával kapcsolatos eszmékről és tézisekről se lehet azt mondani, hogy mind revizionisták és revansvágyók lennének. Az az állítás például, hogy a dákoromán kontinuitás tézise „a tudomány reális lehetőségein kívül eső képzelgésekből táplálkozik”, mint azt a „Magyar Hírlap” teszi (1979. december 25.), azt jelenti, hogy letűnt, ultrareakciós téziseknek adózva minden vitából eleve kivonod magad. Hasonlóképpen az olyan nézetek átvétele és terjesztése a román népről, melyek szerint „a vlach nép nehezen tanul nyelveket..., nem rendelkezik elegendő büszkeséggel és bátorsággal, természete pedig romboló; a román könnyelmű természetű, nemtörődöm...az egész nép kulturális haladása lassú” (Acta etnografica, 1979 április), egy jó és reális együttműködés aláaknázását jelenti, a dolgok

tudatos, programszerű visszafordítását jelenti a múlt irányába, egy olyan múlt irányába, melyet, úgy tűnt, mindörökre magunk mögött hagytunk, amit magunk mögött is kell hagynunk végérvényesen, mivel szükségünk van a népeink közötti együttműködésre, amint azt bizonyítja az a másik, a pozitív és építő múlt, és ahogy bizonyíthatja szocialista jelenünk is.(...)/161 - 164. old./

Ha északnyugat felől vagy nyugatról nézzük, Erdély másnak tűnhet, nem annak, ami ő valójában feneketlen mélységéig; ha fejét eme égtájak felé csavarják, ha arcába a sovinizta és revizionista gyűlölet vitriolját szórják, a revizionizmus ugyanis csak gyűlölet és igazságtalanság és agresszivitás által létezhet, lévén, akárcsak a múltban, az imperializmus fizetett vagy fizetetlen szolgája. Az a próbálkozás, a pusztá kísérlet is, hogy ennek a mélyen és mindörökre román tartománynak „elcsavarják a fejét”, nyugtalanságot és fájdalmat szül a világnak ezen a részén, indulatokat ébreszt, a dolgok állását a legsötétebb és legkegyetlenebb múlt felé igyekeznek visszafordítani. Ezért mondtam az előbb, hogy a románok és a magyarok, a románok és a székelyek, a románok és a szászok mai egysége mindazoknak a teljes lojalitására épül, akik bekapcsolódnak, vagy akiknek be kell kapcsolódnuk ennek a munka- és harci egységnek a megvalósításába, amelynek a századok során ugyanaz volt a jelentése, ugyanis egységet akartak az erdélyi és a magyarországi románok, valamint a többi nemzet magyarosításának fő mozgatói is, akik e népek hátán, az ő megsemmisítésükkel kívánták és programszerűen törekedtek megvalósítani a magyar sovinizmus álmai netovábbját, az „Ezeréves Magyarországot”. Eppen ezért értelmetlen és helytelen, de ugyanakkor hamisítás is az egységről egy általános-emberi szempontból beszélni, azt mondva, hogy „*az erdélyi néptömegek együtt harcoltak a Habsburg elnyomás, a kizsákmányolás ellen...*” Ez az egység ugyanis nem volt *adott*, nem volt rögzített jellege, ellenkezőleg, a létrejöttének körülményeitől, a fejlődés adott stádiumában működő társadalmi ellentmondásoktól, az egyes társadalmi osztályok konvergens vagy divergens érdekeitől, az egyes népek érdekeitől és törekvéseitől (melyek szintén lehetnek konvergensek vagy divergensek) függően változott. Az erdélyi osztrák uralom például nem volt konvergens azokkal a magyar törekvésekkel, melyek e területek - és mások - uralására irányultak, ez a konvergencia-hiány elég széles, a birodalmi konzervativizmus által korlátozott rétegeket érintett, annak ellenére, hogy legtöbbször a helyi, a magyar feudalizmus sem volt „természeténél fogva” progresszív, ellenkezőleg. Magyarország akkori urai számára bizonyos szempontból jó lett volna, ha Erdély aranya és gazdagsága nem Bécs, hanem Budapest felé veszi útját, de ez a terület valódi helyzetén mit sem változtatott volna, amint az a dualizmus idején be is bizonyosodott, mely, mint köztudott, még több szenvedést hozott a román nép számára. Ilyen konvergens vagy divergens indítékok alapján a tömegek, a társadalom alaposztályai is együtt voltak néha ugyanazokon a barikádokon, máskor viszont ezek éppen az ellenkezőjére készítették őket, miért ne ismernénk el ezt, miért takargatnánk egy kész formulával ezer esztendő történelmet, tekintve mindenekelőtt azt a tény, hogy néhány száz esztendőt „felemésztett” Erdély tulajdonképpeni elfoglalása is. A foglalások, az új területek bekebelezése pedig nem szül egységet, lévén, hogy a bitorolt fél állandó és igazságos védekezésben van. Az együttműködés és az egység, a társadalmi testvériség jóval később született, midőn a feudális uralom egész Erdélyre kiterjedt, de akkor sem volt az végleges és változatlan, ellenkezőleg, dialektikus jelleggel bírt, hol csökkent, hol pedig erősödött. A magyarok, de mindenekelőtt a szászok gyakran velünk, az erdélyi románokkal tartottak, máskor viszont nem. Hasonlóképpen mi egyes esetekben a magyarok és a szászok mellett voltunk azokban a harcokban, melyeket a szabadságért folytattak, máskor viszont nem

voltunk mellettük, mint például 1848-ban sem, de nem csupán akkor. Másrészt a Horea felkelése magyar nemzetiségű erdélyi jobbágyokat is magával ragadott, ennek ellenére, tekintve azt a vidéket, melyen lezajlott, valamint fő okait, melyek kirobbanásához vezettek, az lényegében az erdélyi román jobbágyok felkelése volt, mely nem csupán a társadalmi, de a nemzeti elnyomás ellen is harcolt. A II. Rákóczi által kirobbantott felkelésben a románok is tömegesen vettek részt saját parancsnokaik - mint Pintye Grigor és mások - vezetése alatt, de a román részvétel kettős jelentéssel bírt, mint ahogy a Dózsa által vezetett hűbérelles háború esetében, vagy más esetekben is; egyik jelentése a románok több mint nyilvánvaló többségi voltához, a másik pedig hatalmas igazságszomjához kapcsolódott, azt domborítja ki. Az egység bonyolult problematikája tehát nem bírt a kezdetektől fogva és mindörökké ugyanazzal a jelentéssel, éppen ezért több, mint fontos, hogy kutatásokat és kritikai elhatárolásokat végezzünk. Bizonyos téziseknek és bizonyos politikai megítéléseknek még a kommunisták, az ugyanazon kommunista párt tagjai vagy különböző országok kommunista pártjainak a tagjai számára sem volt ugyanaz a jelentése, és nem is lehetett az, annak ellenére, hogy a tevékenységük alapjául szolgáló ideológia egy és ugyanaz. Egy romániai magyar kommunista esetleg könnyebben elfogadhatta, talán lelkesedéssel is a Kominternnek azt a tézist, miszerint Románia egy imperialista háború során jött létre, feldarabolása egy úgynevezett önrendelkezési jog alapján elkerülhetetlen, e szerint a tervezet szerint kellett volna „működni”, mely teljes mértékben megegyezik azzal a „tervezettel”, melynek értelmében „működtek” 1916 őszén, valamint 1917 telén, tavaszán és nyarán, midőn mi Mărăști-nél és Mărășești-nél harcoltunk, a haszonélvezők viszont mások kellett volna legyenek. De ne térjünk el a tárgytól, ne erről, az általam már említett tézistről tárgyaljunk, hanem egy magyar kommunista e tézissel szembeni magatartásáról, melyet ő nem csupán elfogad, de sokkal könnyebben és gyorsabban fel is karol, főleg hogy Erdély esetében önrendelkezésen a Magyarországgal való egyesülést értették. Kun Béla például eredetileg elismerte az 1918-as Egyesülést, később azonban eltávolodott ettől az álláspontjától, és ugyanúgy járt, mint Kossuth a maga idejében, nem magyar érdekek szolgálatába állva egy új Magyarországot akart, de nem Erdély nélkül, ami azt jelentette, hogy az új beszívargott a régi helyébe, elgyengítette azt, és új ellentmondásokat hozott létre. Továbbmenve, a probléma lényegét keresve, meg kell mondanunk, hogy egy román kommunista számára a dolgok más jelentettek, az említett tézist csak fájdalommal teli szívvel fogadhatta volna el, vagy karolhatta volna fel. Ugyanezek a megfontolások érvényesek a felszabadulás utáni időkre, vagyis midőn a régi társadalmi szerkezet már szét volt zúzva, és pedig az osztályharc 1948-1958 közötti „kiéleződésének” korszakára is, különösen azért, mert ez a kiéleződés sokkal durvább volt, mikor a románok rovására gyakorolták olyan helyeken, ahol a párt- és állami szervek, és természetesen a biztonsági szervek élén is sovinizta vagy neosovinizta magyar elemek állottak, akik ellenzői vagy éppen ellenségei voltak a munkában megvalósuló testvériségnek. Ugyanez érvényes azonban - vethetné ellen valaki - azokra a helyekre és szintekre vonatkozóan is, ahol románok töltöttek be bizonyos funkciókat. Erre lehet igenlő, de még inkább nemleges a válasz, lévén, hogy itt, nálunk, Romániában ezekben az években, de az „osztályharc maximális kiéleződésének” időszakában is a legfőbb gond az volt (és ma is az), hogy teljes mértékben tiszteletben tartsák az együttélő nemzetiségek jogait, akiket már nem is neveznek „kisebbségnek”, hogy ezzel is megszűnjön a megkülönböztetés minden maradványa, és hogy ne legyen többé semmi ilyen értelmű probléma. Ez a gondolkodás természetes módon társult azzal a harccal, mely a revizionizmus mindenfajta kiújulása ellen folyt abban az időben, de egy kissé eltúlzott volt, a románokhoz viszonyítva már-már megkülönböztető módon kezelve a nemzetiségeket. Így aláásták az annyira óhajtott egységet és egyenlőséget, a szükséges és kötelező egyensúly a túlsó oldalra billent, mindig juttatva valamit egyeseknek, hogy „jó legyen”, hogy „ne legyenek problémák”. Így esett meg, hogy a

romániai magyaroknak több sajtótermékük lett (kiadványok és könyvek) anyanyelvükön, mint nekünk, románoknak, természetesen a romániai magyar lakosság számarányához viszonyítva. Lehetséges, hogy ez nem is rossz így, a baj inkább az, hogy bizonyos reális, vitathatatlan jogokat gyakran erőszakoltan kiterjesztenek, a pretenciók és a kérvények a teljesítésük mértékében szaporodnak (és ha egy napon a lehető legdemokratikusabb módon arra kérnek majd, hogy vegyük hátunkra a folyóinkat, és költözzünk el ebből az országból, mit teszünk majd mi, románok, ennek a kérésnek is eleget teszünk majd, vagy hogy járunk majd el!?). Rossz, hogy egy romániai magyar író, akit ismételtelen kiadnak magyar nyelven, de román nyelven is, egy interjúban (mely igaz ugyan, hogy Budapesten jelent meg) azt mondja, hogy egy olyan közösségben született „*mely 99%-ban a magyar kultúra szellemében formálódott*”, teszi ezt annak ellenére, hogy egész Erdély nem ebben a szellemben formálódott, nem ilyen arányban, még az ő faluja sem ebben a szellemben formálódott, ha éppen helyhez akarjuk kötni a kérdést. Ennek az írónak az állítása, akivel egyébként semmi bajom sincs, akit értékeltem és értékelek ma is, akivel valóban testvér szeretnék lenni (de nem ilyen körülmények között), annak a „tézisnek” a hatáskörébe tartozik, melynek értelmében az erdélyi magyarság szellemi (és civilizációs) fölényel rendelkezett és rendelkezik, ezt a tézist hangoztatják, más érveket helyettesítve vele, valahányszor nem cáfolható többé a kontinuitás, valahányszor letagadhatatlan a románok állandó és túlnyomó többsége itt, Erdélyben. Ilyenkor, közvetlenül vagy közvetve, célzásokkal vagy bizonyos reális körülmények eltúlzásával, maximális felnagyításával azt állítják, hogy bár mi, románok többségben voltunk és vagyunk itt a legrégebb időktől fogva, de civilizációs és alkotó szerepe a magyaroknak volt és van, arról az oldalról közelítve meg a dolgokat, a revizionizmus és irredentizmus, az igazságtalanság és bizonyos „nemcsatlakozási komplexusból” kinőtt gög oldaláról, mely sohasem a népet jellemezte, ellenkezőleg, egyes kalandor vagy reakciós, valóban sovinizta vagy neosovinizta „vezető felső réteget” jellemzett és jellemez, a magyar nép ugyanis számtalanszor harcolt a szabadságért, és jól meghatározott helye van Európában, saját múlttal és saját történelemmel rendelkezik, melynek nincs szüksége kiigazításokra és felnagyításokra. Értelmetlen azt állítani, mint ahogy *A romániai magyar nemzetiség* című kötetben (Kriterion kiadó, 1981) is történik, hogy „*az első évezred végén és a második évezred elején Géza nagyfejedelem és I. István király vezetésével a magyarok Közép- és Kelet-Európa egyik legjelentősebb hűbéri államát alapították, és a katolikus hitre tértek.*” Mindenekelőtt azért, mert nagyon jól tudjuk, hogy mind a magyar feudális állam megerősödése, mind pedig jelentőségének növekedése ebben az övezetben a kereszténység felvétele után következett be, mely döntő tényező volt ebben a vonatkozásban. Hasonlóképpen értelmetlen azt állítani, mint ezt ugyanez a könyv teszi (*A romániai magyar nemzetiség*), hogy a magyarok 862 körül „*keltek át először a Keleti Kárpátok láncain*”, és azokon a helyeken telepedtek le, „*melyeken ma is élnek*”, ez megint csak nem igaz, a magyarok ugyanis nyugatról hatoltak be Erdélybe, és csak azután, miután kudarcba fulladtak nyugati vagy déli irányba történő területszerzési törekvéseik. Így, szándékosan vagy szándéktalanul, programszerűen vagy bizonyos befolyások hatására, bizonyos előítéletek, vagy a sovinizmus által megmértelyezett, a nacionalista-hódító revans férgé által rágott nézetek továbbélése következtében újra helytelen dolgok történnek. Erdély szellemi alapja ugyanis mélyen román volt, és ma is az, az idegen elnyomás sohasem tudta felszámolni, akadályozta csupán, a tilalom vékája alatt tartotta, a leghosszabb és legbarbárabb üldözésnek tette ki, szándékosan vagy szándékán kívül olyanná tette, mint amilyen a talajvíz, melynek belső nyomása annál nagyobb, minél inkább nő a „felülről” jövő nyomás. Természetesen voltak olyan időszakok, melyekben a kölcsönhatás, az interferencia mind az „alsóbb szinteken”, mind a „vezető rétegben” megvalósult. Mi több, bizonyos periódusokban, például abban az időben, amikor Magyarország török tartomány volt, Erdély menedéket adott mindannak a számára, ami Magyarországon akkor gondolat, harci reménység

és kulturális alkotás volt, mint ahogy Havasalföld is menedék volt bizonyos korszakokban mindannak a számára, ami gondolat és harci reménység volt a félhold által leigázott Bulgáriában vagy Görögországban. Ami viszont nem jelenti azt, hogy Havasalföld elbolgárosodott vagy elgörögösödött volna. Egy még kézzelfoghatóbb példa magára Magyarországra vonatkozik, pontosabban Budapestre, ahol egy időben jelentős román kiadványok jelentek meg, ami nem jelenti azt, hogy Budapest mássá lett volna, elrománosodott volna. (...) /171-177. oldal/

□

Erdély sohasem volt egyszerűen egy „nemzeti konglomerátum”, egy sajátosság nélküli terület, melynek semmi kapcsolata sem volt az Országgal, mint azt állították, és állítják ma is egyesek. A gazdasági kapcsolatok például legalább olyan erősek voltak, mint a más természetűek, mint a gondolat és a lélek kapcsolatai. Jellege eredendően és túlnyomóan dák volt, amit a régészet teljességgel igazol, ami tehát nem mese, és nem eltúlzott mítosz. Elbűvölő tartományunk (mely miatt bizonyos magyar szökevények Ausztráliában és más helyeken nem alhatnak nyugodtan) jellege, mint egyébként az egész Országé, később római és dákoromán lett, majd románá változott a dolgok természetes egybekapcsolódása folytán, és ezt nem tagadhatja senki, de kigúnyolhatja bárki anélkül, hogy ebből bármi tudományos vagy más természetű nyeresége származna. Így történt az, hogy mi nem kényszerültünk honfoglalásokat kiagyalni se a IV., se a X. századra, nem kényszerültünk azt állítani, hogy üres pusztaság várt ránk itt Erdélyben, mikor ideérkeztünk, és azt sem, hogy az első román, aki kiejtette ennek a területnek a nevét, egy különös varázslat által rögtön birtokba is vette azt, mint ahogy az „Ez a történelem az enyém” (Magvető kiadó, Budapest) című könyvben történik, amelyik kijelenti, hogy az első magyar, aki kimondta ennek a földnek a nevét, *„örökre a magyarsághoz kötötte azt, és mint egy varázslattal magyarrá váltak a kiterjedt alföldek, a termékeny völgyek, a tündérek szerelmes hona, melynek neve Erdély.”* E területeken való létezésünk és megmaradásunk nem varázslatokra épül, a misztika és a misztifikálás nem tartozéka gondolkodásunknak és cselekvésünknek. Nem azért, mintha mi többek lennénk másoknál, ez a gondolat jóban és rosszban is mindig idegen maradt tőlünk, hanem azért, mert a mi múltunk nem szorult és nem szorul kitalálásokra és újraalkotásra. De felnagyításokra, kikerekítésekre és túlzásokra sem, mint sajnos más népek esetében, vagy mint egyes emberek esetében, akik minden áron egy gazdag és dicső múltat akarnak maguknak építeni, bár nem lenne szükségük erre. A mi múltunk, a varázslatos Erdély múltja, akár az egész Ország múltja csak ismeretet és elismerést, bármilyen komplexustól független, a revizionista és irredenta viszálykodásoktól független, objektív tanulmányozást igényelt. Így nyilvánvalóvá válik, hogy a „folytonosság hiányának a tézise”, egy területnek önkényesen pusztasággá nyilvánítása minden alapot nélkülöz, Erdély ugyanis nem volt valamiféle pusztaság, egy olyan mező, melynek bármiféle szél elüzi élőlényeit, éppen ellenkezőleg, egy olyan erősség volt, mely völgyeiben, tájain lehetővé tette az életet, kincsei éppoly számosak lévén, mint azok a lehetőségek, melyek nagyapáink és ősapáink számára biztosították a folytonosságot és az állandó itt-tartózkodást. Nyilvánvalóvá válik az is, hogy a magyaroknak e területekre érkezése nem történhetett már a kezdetben oly nagy tömegekben, lévén, hogy a Pannóniában való letelepedéskor számuk nem volt valami nagy. Így hányan juthattak Erdélybe, tekintve, hogy a németek a Lechfeld folyónál (955-ben, ha jól emlékszem), valamint a tatárok a Sajó mentén (1241) két véres ütközetben igen sokat elpusztítottak belőlük. Éppen ezért volt szükségük arra, hogy Erdélybe szászokat és székelyeket hozzanak annak az uralomnak a megerősítésére, melyet valóban sohasem sikerült megerősíteniük, kivéve az 1867-1918 közötti ismert és legkegyetlenebb időszakot. Az igazság az, hogy a magyar elemek

tömeges Erdélybe áramlása csak Mohács után következett be nemesi birtokok adományozása és új betelepítések által, amint az később is, a dualizmus idején, majd 1940-ben (Észak-Erdélyben) történt, azt kívánva, és azt a célt követve kitartóan, hogy megváltoztassák egyes vidékek arculatát, ami viszont nem következett be, és nem fog bekövetkezni soha. Magyarosítás folyt ugyan az említett időszakokban, vagy másokban is, mind a vezető nemesi rétegekben, mind a parasztság soraiban (mint például Erdély keleti részén, ahol sok román elszékelyesedett, egyrészt azok miatt az előnyök miatt, amelyekkel a székelyek bírtak, de különösen a románokra nehezedő gazdasági és vallási nyomás miatt) anélkül azonban, hogy lényegesen változott volna e vidékek arculata, anélkül, hogy megváltozott volna azok jellege. Ez nem azt jelenti, hogy a körülmények az együttműködést és a testvériséget nem tették lehetővé. Ellenkezőleg, nemcsak lehetővé tették, de szükségszerűen igényelték anélkül, hogy megengednék az irredentizmust. Vagy akár a revizionizmust. Vagy a „nemzeti konglomerátum” fent említett elméletét, mely valójában Erdély különálló tárgyalását jelenti, csak úgy véletlenül elfeledve e területek természetes és mély kapcsolatait az Országgal, mely az egyenlőség és testvériség mellett emel szót, de csak e terület határain belül, ilyen elcsúszások és zavarosságok egyébként nálunk is előfordulnak, nemcsak Magyarországon. Egy iasi-i publicista például azt írja a *Convorbiri Literare* hasábjain (1980. 9. sz. 7. old.), hogy létezne (az erdélyi román és magyar írók - a szerző megj.) egy „*sajátos etnikai közössége*”, mely „*egy sajátos társadalmi felépítést és a földrajzi és történelmi tér sajátos érzékelését*” igényli. Ugyanez a publicista ugyanebben a recenzióban „*erdélyi román nyelvű írókról*” beszél, ami enyhén szólva különös megfogalmazás. Másvalaki azt mondja Nagyváradról, hogy „*akkoriban Magyarország legnagyobb szellemi központja volt Budapest után*” (Ady Endre: *Baronul și cumanii - A báró és a kunok - c. kötetének előszavában*), az ilyen eljárások itteni vagy magyarországi partizánjai még ennél is tovább mennek, és tudatosan csökkentik vagy figyelmen kívül hagyják a román elem erdélyi jelenlétét (és a történelemben játszott szerepét is természetesen). Ha Bethlen Gáborról beszélnek például, a legmelegebb és legdicsérőbb jelzőket alkalmazzák, ügyelve arra, hogy Mihai Viteazul /Vitéz Mihály - ford. megj./ alakját a legkisebbre csökkentsék, annak ellenére, hogy Bethlen Gábor a mi uralkodónktól vette át a román országok egyesítésének gondolatát. Mihály, a mi nagy és legyőzhetetlen Mihályunk ebben a szemléletben holmi „barbárrá”, egy „*inkább háborúra, mint békére hajló emberré*”, a „*taktikázás és a képmutatás*” avatott cselszövőjévé válik. Ha az 1848-as erdélyi és magyarországi forradalmi eseményekről szólnak, mintegy véletlenül megfélemeznek a moldvai, a havasalföldi és erdélyi negyvennyolcas forradalmi mozgalmak lényegéről, irányának és programjának összefüggéséről, és néha addig merészkednek, hogy az 1848-as magyarországi forradalom sikertelenségéért az erdélyi románokat vádolják, ami csak úgy mellékesen (és nem is olyan mellékesen) szólva befeketítő, nem igaz, ami egy mocskos hazugság. A legjobb esetben e jelentős történelmi eseménnyel és más hasonlókkal - közeliakkal vagy távolabbiakkal - kapcsolatban a „vétkekesség” valamifajta „*egyensúlyáról*” beszélnek. Az 1848-as évről például, ha nem az említett vádat hozzák fel, azt mondják, hogy a magyar forradalmárok is tévedtek, de a románok is, akik meglehetősen nacionalisták voltak, bár a másik fél is eléggé az volt, és közben elfeledik leszögezni, hogy a létjogok védelme nem szül szükségszerűen nacionalizmust, míg e jogok bitorlása, egy nemzet elnyomása (helyesebben: nemzetek elnyomása) nacionalizmust eredményez, egy mind agresszívebb sovinizmust kelt, bitorolni ugyanis csak agresszivitással lehet. Száraz György *Ítéletidő* /a román fordítás szó szerinti jelentése: Az ítélet ideje - ford. megj./ c. darabjáról például egy budapesti újság (Népszabadság - 1980. 9. sz.) azt írja (egy szakíró tollából természetesen), hogy a cselekmény 1849-ben játszódik, amikor - állítja a szerző - „*a nemzeti kérdés döntő módon időszerűvé vált*”. A móc Orlea a nemzeti elfogultságot testesíti meg. Ő így beszél: „*A magyar ma is magyar, a román meg román. Tűz a vízzel nem egyezik.*” Egy másik szereplő -

Axente, Avram Iancu „helyettese” - azt mondja: „*Nekem nem kell se német, se magyar, se szláv testvériség. Én ezt az országot akarom!*” /E mondat az eredeti szövegben így hangzik: „Én a Kárpátokon túli testvérekkel akarok egyesülni, az országot akarom.” - a ford. megj./ „*Aki pedig mást akar, az áruló!*” Ezzel párhuzamosan magyarokat is bemutat, akik a „*gyűlöletet személyesítik meg*”, ami a cikkíró arra az állításra készíti, hogy a dráma szerzője a „*végsőkig menően pártatlanul tárja fel a dolgokat*”. Egy másik kiadvány (Élet és Irodalom, 1980. 3. sz.) ugyanerről a darabról a következőket mondja: „*130 évvel ezelőtt Avram Iancu seregei megrohanták Abrudbányát, szörnyű vérengzést vittek végbe, és megfutamtották Hatvany őrnagy seregeinek maradványait. A magyar lakosság tíz százalékát agyonlőtték. Ez képezi Száraz György «Ítéletidő» című darabjának történeti háttérét.*” Ha valóban ez a dráma háttere, ha Avram Iancu az agresszor, és nem Hatvany, ha a „vétkesség egyensúlya” úgy működik, mint a beszámoló egyik beállítja, ez azt jelenti, hogy ez alkalommal is régi és megátalkodott előítéleteknek, régi és felőrlő viszályoknak áldoznak. Ugyanezeknek áldoznak akkor is, mikor nálunk vagy a baráti Magyarországon a horthysta megszállás idején „Észak-Erdélyben” történekről beszélnek. Egy bizonyos fajta ártatlansággal azt mondják nekünk, hogy ugyanaz történt „Dél-Erdélyben” is, ami nem felel meg a valóságnak, az „egyik dolog” és a „másik dolog” objektív egybevetése ez esetben nem eredményezhet mást, mint egy ilyenszerű következtetést. Természetesen nincs szándékomban az antoneszkánus rendszert védelmezni, beszéltem arról a rosszról, melyet az Országunk okozott, de a „vétkesség” ilyenszerű „egyensúlyát” sem fogadhatom el, nem azért, mert ki tudja milyen okból nincs ínyemre, hanem azért, mert ez nem létezett. Ugyanilyen okokból nem fogadhatom el a „megítélés emelőinek” rendszerét sem, amit szokás szerint akkor hoznak mozgásba, amikor az Egyesülés utáni erdélyi eseményekről beszélnek, ez alkalommal másképpen közelítve a problémához. Elismerik az elnyomás és kizsákmányolás meglétét és tartósságát az Osztrák-Magyar Monarchia idején, de azután gondosan hozzáteszik, hogy 1918 után Erdélyben elnyomás és kizsákmányolás volt, azzal a különbséggel, hogy azok most mások érdekeit szolgálták, mintegy véletlenül megfélemlítve arról, hogy megemlítsék a földreformot, mely földet adott a parasztnak, megsemmisítve ezáltal a régi és annyira ádáz magyar feudalizmus utolsó védőbástyáit is. Az Egyesülés új társadalmi és politikai feltételeket hozott létre, magasabb rendűeket a szétzúzottaknál, olyanokat, amelyek Erdély hatalmas erőforrásaival összhangban egy átfogó és komplex fejlődés számára kedveztek, ami Romániában és Románia által bontakozott ki teljes mértékben, így újból bebizonyosodott, bár erre már nem volt szükség, hogy Erdély nem egyszerűen egy „nemzeti konglomerátum”, hanem része az Országunk, melytől semmilyen elnyomás nem tudta elszakítani, és melytől ezután se fogja elszakítani senki, még akkor sem, ha egyesek Ausztráliából vagy Dél-Afrikából (de a magyar televízió közvetítésével) mutogatnak ujjal feléje, az ilyen revizionista vagy neorevizionista, irredenta vagy neoirredenta agitáció ugyanis kudarcra van ítélve, és hiábavaló.

A mai Erdély korunk - mely minden nép, minden ember érvényesülésének a kora - új feltételei között továbbra is az ősrégi dákoromán és román föld ősrégi hagyományait folytatja és képviseli. Törvényerőre emelkedett a más népekkel békében és egyetértésben élés vágya, mely annyira jellemző, és oly mélyen gyökerező ezen az istenáldotta és ellenség által sóvárgott vidéken, és a szocialista Románia minden állampolgára, nemzetiségétől függetlenül ugyanazokkal a jogokkal és ugyanazokkal a köteleességekkel rendelkezik, a megkülönböztetést és a sovínizta gyűlöletet, a termelő erők ésszerű és méltányos elosztása révén, a párt- és az állami szervekben minden szinten megvalósított arányos képviselet révén az Ország egész politikai és társadalmi szervezési rendszere leküzdötte. Természetemnél fogva nem lévén

idillizmusra és a dolgok palástolására hajlamos, nem állíthatom azt, hogy minden felvetődött vagy felvetődő problémát megoldottunk, különösen, hogy közülük nem egy igen összetett, és sok időre és türelemre van még szükség, míg ténylegesen megoldhatjuk őket. De állítom, anélkül, hogy ezt túlzásnak érezném, hogy sohasem tettek még ennyi erőfeszítést ebben az irányban, a Román Kommunista Párt, a romániai munkásosztály pártja, az egész nép pártja, az igazságért és az emberségért folytatott harc pártja politikájában átvett és programszerűen fejlesztett mindent, ami a múltban haladó kezdemény, bebizonyosodott igazság vagy csak egyszerű felismerés volt. Éppen ezért semmiképpen sem indokolható egyes magyarországi vagy Magyarországon kívüli publicisták vagy történészek túlzott aggodalma a romániai magyar nemzetiség sorsa miatt. De az ilyen meggondolások (vagy sugallások) mint: „*A szocialista országokban minden esetben a területi autonómia és a szövetségi rendszer képezi a nemzeti kérdés megoldásának keretét és módját...*” - nem indokolhatók, és gyakorlatilag a beavatkozások zavaros tartományába tartoznak. Románia ugyanis egy egységes nemzeti állam, melyben a lakosság 9/10-e román (Erdélyben 3/4-e), akik mellett más nemzetiségek is élnek és dolgoznak. A nemzeti kérdés megoldása nemcsak Erdélyt érinti, hanem az egész Országot, nemcsak a magyarokat, hanem a székelyeket, szászokat, szerbeket és bolgárokat is, mindnyájunkat érint, mivel egyikünk boldogságától vagy boldogtalanságától a másik boldogsága vagy boldogtalansága is függ, nemzetiségtől függetlenül. (...) /178-185. old./

(Románból fordította Tóth Károly Antal)

V É L E M É N Y E K

Tiltakozunk!

A Lăncrănjan-könyv keltette fölháborodást - és azt, hogy a megjelenés mögötti erők elszámították magukat - jól szemlélteti az a tény, hogy az erdélyi magyar értelmiség *most először* vállalta a *kollektív tiltakozás* útját és kockázatait. Eddig is előfordult, hogy egyének valamilyen kollektív sérelem vagy jogtalanság miatt tiltakozást intéztek a felső pártvezetéshez (Király, Sütő, Takács) - csoportos, szervezett fellépésre azonban mostanig nem volt példa. Ezúttal ez történt. Az írók, akikről az a vélemény járta (és járja), hogy tisztességüket nevetséges áron hagyják megvásárolni, ez esetben hallgattak erkölcsi érzékükre, és két tiltakozó memorandumot is küldtek Bukarestbe az RKP központi bizottságához, illetve személyesen Ceaușecuhoz intézve.

A két memorandum egymástól független kezdeményezés. Először - május elején - a kolozsvári írók egy része írt alá egy tiltakozást. A tizennégy aláíró túlnyomó többsége, a hírek szerint, befutott író, filológus, kritikus, kisebb része egyéb értelmiségi.

Az aláírók nevét egyelőre titokban tartják, csak annyi szivárgott ki, hogy a két kezdeményező és szervező *Szőcs Géza*, valamint *Tabacaru Marius* zongoratanár, az egyetlen olyan román értelmiségi, aki a két memorandum aláírói között szerepel.

Néhány nappal a kolozsvári tiltakozás után Marosvásárhelyen fogalmaztak hasonló tartalmú, ám részletesebb és hosszabb memorandumot a magyar írók, állítólag *Sütő András* kezdeményezésére. Ezt harminchatan írták alá, de a nevek között szerepel néhány a megelőző, kolozsvári aláírók sorából is.

Mindkét memorandum rámutat a Lăncrănjan-könyv azon kitételeire, amelyek ellentétesek a deklarált pártpolitikával nemzetiségi téren, valamint az alkotmánnyal.

A csatlakozók száma alkalmasint nagyobb lehetett volna, de a szervezők, alighanem konspiratív megfontolásokból, időben gyors akciót határoztak el, hogy a belügyi dolgozók érdeklődését megelőzve fejezhessék azt be.

A BM részéről egyelőre csak az izgatottság tapasztalható, még senkire sem csaptak le. Valószínűleg a párt szavát várják a kérdésben. Mi is.

(*Szőcs Géza*)

FRANCISC PĂCURARIU: **Mély meggyőződés, hogy Erdély tanulsága nagy jelentőséggel bír a jelen számára**

*/Részlet a szerző egyik, a bukaresti LUCEAFĂRUL c. folyóiratban megjelent (1982. 20. sz.; május 15.) interjújából. F. Păcurariu egyébként a **Labirintus** c., magyarul is megjelent könyv szerzője, amelyben, mint köztudomású, az Antonescu-féle fasiszta, háborús bűnös államvezetés rehabilitálására vállalkozott. Persze, az sem kétséges, hogy az RKP biztatására és jóváhagyásával./*

(Ara-Kovács Attila)

Ion Lăncrănjan most megjelent könyve Erdélynek, népünk „központi védvárának” a tiszteletére írt dicsőítő himnusz, egy lírai és néhol patetikus mélyfúrás annak a jelentőségnek a lényege felé, mellyel Erdély az ország múltja és jelene számára bír. A *Vallomás Erdélyről* egy olyan könyv, melyet áthat az őszinte hazafiság vibrálása és az erdélyi valóságnak és ezzel együtt az együttélő nemzetiségekkel való élet és munkaközösség, a testvéri egyetértés közösségének a becsületes érzése, de ugyanakkor határozott elutasítása minden, Erdély helyzetével, múltjával és jelenével kapcsolatos téves vagy célzatos értelmezésnek. Néhány barátom (és néhány nem barátom...), ismerve régi érdeklődésemet „központi védvárunk” múltjának és jelenének problematikája iránt, amiről Lăncrănjan is szól, anélkül, hogy a könyvet olvasta volna, csodálkozását nyilvánította, mivel „úgy hallatszik, a könyvben támadások is vannak”. Ezeknek azt mondom, és most megismétlem: Ion Lăncrănjan könyve egy mélyen átgondolt és felelősséggel megírt mű. Mint bármely más könyv, a *Vallomás Erdélyről* sem tökéletes. Ha véleményemet kéri, én például bizonyos idézetek elhagyását javasoltam volna, és azt, hogy válasszon másokat, súlyosabbakat, sajnálatosabbakat. (...) De felelősségem tudatában mondom: igaz és becsületes könyv ez, amely megérdemli, hogy olvassák, megfontoltan elmélkedjenek róla, nyíltan és becsületesen tárgyalják, nem pedig „összesúgások” ravasz és ellenséges torzításaival.

(Románból fordította Tóth Károly Antal)

Démonidézés

Megdöbbenéssel és mélységes aggodalommal eltelve forgatom Ion Lăncrănjan, a „megkapó regényeiről is ismert író” (Artur Silvestri, Flacăra 1982/14) nemrég megjelent kötetének lapjait. - Cuvînt despre Transilvania - Vallomás Erdélyről, ed. Sport-turism, 1982.

Alig hiszem, amit olvasok. A saját szememben kételkedve teszem föl magamnak a kérdést: mi ez? démonidézés - itt és ma? tudatlansággal dajkált, előítéletekkel táplált agresszivitás? a hazafiságnak kinevezett nacionalizmus akromegáliás böffenése?

Nehéz ezt a könyvet higgadtan olvasni, nehéz róla higgadtan írni; az indulat indulatokat szül, s az ember akaratlanul is átveszi a szerző stílusát, pedig ez a stílus nem jó, s az indulatok rossz tanácsadók. Lehet-e, szabad-e egy könyvet így megírni, lehet-e, szabad-e egy ilyen könyvvel egyáltalán foglalkozni?

Román szomszédainkra, munkatársainkra gondolok. Mit érezhetnek, amikor ezt a könyvet olvassák?! Miután befejezik, gondolhatnak-e ránk már érzéssel, mint gyűlölettel? Ki tudják-e valaha is küszöbölni a gyanakvást, ha szóba állnak velünk? Hihetnek-e jó szándékainkban, ha alkotmányunk és törvényeink által szavatolt nemzetiségi jogaink tiszteletben tartását kérjük?

Ion Lăncrănjan kötete négy, egymással szorosan összefüggő írásból áll: Rapsodia transilvană (Erdélyi rapszódia); Meleaguri natale (Szülőföldem tájai); Patriotismul - o necesitate vitală (A hazafiság - létfontosságú szükséglet); Cuvînt despre Transilvania (Vallomás Erdélyről). A négy írás közül a legélesebb hangvételű kétségtelenül az utolsó. A továbbiakban ezt az írást szeretném ismertetni.

Erdélyhez kötődő érzelmeinek s az erdélyi tájak rövid, költői földidézése után a szerző elmondja, hogy mit nem fog újra csinálni. Nem fog visszatérni Avram Iancu „viharos és tragikus” alakjára, nem fogja dicsőíteni a „megfélemlíthetetlen” Horeát, nem fog a „rajongás fedélzetére” siklani, de ez nem azt jelenti, nyugtatja meg az olvasót, hogy „álinternacionalista” vagy „álkozmpolita” lesz kizárólagosan abból a célból, hogy a „hazai vagy külföldi közönséges és meglehetősen aljas társadalmi hulladékoknak” kedvébe járjon. („Járjanak kedvükben a hozzájuk hasonlóknak, nem én!”) /Id. m. 123. old./

Helyettük „Erdély igazi és valóságos vajdáját, az egész Ország koronázatlan urát”, a román parasztot jeleníti meg. Mégpedig úgy, ahogyan volt és van: „Nem fogom eszményíteni ennek a lényeges ősnak az életét, nem fogom eltúlozni érdemeit, kicsinyítvén így tanítóink és vajdáink érdemeit és derekasságát, akik ugyanabból a népből nőttek ki, abból a népből, melynek állandó létét ezeken az isteni tájakon nem vonhatják kétségbe csak azok, akik megszokták, hogy a galádságban és a galádság segítségével éljenek.” /Id. m. 124.old./ „Kezdetben ő dák volt, aztán római, még később román, egyféle természetes folytonosságban, melyet a régészeti és a nyelvészeti kutatások új és új látószögekből fognak megvilágítani anélkül, hogy valaha is tisztáznának. Nem azért, mintha ez a kétségbevonhatatlan folytonosság titok vagy csoda lenne, hanem azért, mert ez annyira valóságos és természetes,

annyira ezekhez kötődik, hogy alig van szükség érvelésre...” „Például nincs arra szükség, hogy bebizonyítsd, hogy a Maros Maros, ... az Olt Olt, a Szamos Szamos, az Aranyos Aranyos, az Ompoly Ompoly, a Körösök Körösök...” „Valójában így ‘bizonygatták’ a mieink a fennmaradást, a legteljesebb módon bizonygatván, hogy ők ‘itt vannak, mióta világ a világ’.”/Id. m. 127. old./

S miért sorolja fel mindezeket a szerző? Mert testvériséget akar. Kikkel? Mondjuk ki mi, ha ő „diplomata”: a magyarokkal. Persze, ennek feltételei vannak: „...a testvériség, mely felé törekedtünk és törekszünk, nem valósítható meg igazából, ha őszintén el nem ismernek (nemcsak formálisan, egyszerű kölcsönös tiszteletből) néhány lényeges és valóságos tény, fennmaradásunkat, a románok állandó többségi súlyát Erdélyben és a mi nagy Egyesülésünk megfordíthatatlan jellegét...”/Id. m. 128. old./

Ahány mondat, annyi célzás és sértés. Ne részletezzük őket, csak egy dologra hívjuk fel a figyelmet: a szerző szerint a testvériség még nem valósult meg „igazából” (pedig mi már azt hittük). S ez csak azért, mert a magyarok - ha nem is mondják - nem ismerik el a szerző által ultimátumszerűen felsorakoztatott egyszerű és lényeges tényeket. Helyénvaló tehát a figyelmeztetés: „Bármilyen lábbal tiprása ennek a kétségbevonhatatlan igazságnak (sic!), bármilyen elkenése ezeknek a lényeges tényeknek, bármilyen aláásásuk - az új körülmények között az irredentizmus új formáját fogja megszülni, és az irredentizmus bármennyire is kifinomult és galád, nem szülhet egyebet csak megtévesztést és haragot, visszafordítja a dolgokat a régi viszályok felé, az imperializmus malmára hajtva a vizet, kárt okozva a románok nemzeti érdekeinek és mindazokénak, akik együtt élnek és dolgoznak velünk ugyanabban a szabad és büszke országban, melyet jogosan hívtak és hívnak Romániának...” /Id. m. 128. old./ Vagyis egyszerűbben: mindenki, aki nem hisz a román népnek a szerző által felvázolt eredetében vagy kontinuitásában a mai Románia területén, az irredenta vagy törvényszerűen irredenta lesz. De kövessük tovább a szerző gondolatait.

Az őslakos románok megőrizték ősi civilizációjukat, ősi kultúrájukat. Mivel abban az időben a kereszténység a kultúrszint mércéje is, s mivel a kereszténység már a római kolonizáció idejében elterjedt közöttük, az őslakosok jóval kultúraltabbak voltak, mint a hódítók, akik békés természetükkel és jóindulatukkal visszaélve a legnagyobb kegyetlenséggel nyomták el őket évszázadokon keresztül.

A hódítók el akarták pusztítani az őslakosokat, „minden áron meg akartak semmisíteni minket” /id. m. 130. old./, de mivel ez nem sikerült, arra törekedtek, hogy legalább a román nép ősi egységét megtörjék. A székelyek és szászok Erdélybe való telepítésének célja „az erdélyi románok elszakítása testvéreiktől, akik a többi román tartományban éltek.” /Id. m. 129. old./ Ezt a célt szolgálta a valláspolitikai is, amely a románok egy részét kiszakította az ortodox egyházból (olyan kicsiségekkel nem kell törődni, hogy az az egyházpolitika a Habsburgok politikája volt, amely a protestáns magyarokat is katolicizálni akarta, ki tudja milyen céllal?!). De az egyesülésre való természetes törekvést nem sikerült elfojtani. Erről a törekvéstről „Minden túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy még Burebista idejéből származott át azokra, akik az Egyesülést 1918-ban végrehajtották.” /Id. m. 153. old./

Szinte megkönnyebbül a magyar olvasó: akárhogy számoljuk, 1050 év telt el Burebistától a magyarok megérkezéséig. Legalább ebben az 1050 évben nem vagyunk ludasak a nem-egyesülésért!

Hogy az őslakosok elnyomását igazolják, a hódítók elméleteket találtak ki, melyek szerint „a hely üres és pusztaság volt, mikor idejöttünk Erdélybe” /id. m. 178. old./, „és mindig azt mondták rólunk, erdélyi románokról (egyeseik még ma is azt mondják a hátunk mögött,

miközben szemtől szembe mosolyognak ránk) - hogy milyen aljasok! (a cikkíró megjegyzése) -, hogy nem tudom honnan jöttünk, hogy kötelen ugrottunk a Balkántól Máramarosig, aztán elárasztottuk egész Erdélyt, megkereszteltük a folyókat és a hegyeket, ősi neveket adtunk e helyeknek, megdolgoztuk a földeket, tartós gyökeret eresztettünk oly módon, ahogyan nem sikerült másoknak néhány száz évig (sic!) /id. m. 140. old./. Mert „egy ember nem nő hozzá a helyhez, miután letelepedik valahol, és még inkább egyes nép nem ereszt gyökeret egy bizonyos helyen; éveknek kell eltelni, néha évszázadoknak, amíg hozzáidomul ahhoz a helyhez, amíg maga a hely hozzászokik, rányomva bélyegét.” /Id. m. 140. old./

Természetesen az ezredéves „ódai és elkeseredett” harcok közepette közeledések is történtek, de ezek nem voltak állandó jellegűek. Először a parasztok, később a munkások között alakult ki egy „természetes társadalmi egység”. De nem szabad elfelejteni, „ha elfelejtjük, elvesztünk” /id. m. 131. old./, hogy voltak és vannak revizionista törekvések Erdéllyel kapcsolatban, hogy az irredentizmus még felemeli a fejét időnként „itt a közelünkben vagy távolabb, kint, egységről és testvériségről beszélve szemtől szembe, a galádság törét rázva a hátunk mögött (sic!), kihasználva - titokban vagy szégyenkezés nélkül, nyíltan - minden társadalmi vagy politikai nehézséget.” /Id. m. 131. old./

És most már eljutott oda a szerző, ahova akart. Üthet és vághat. Először is felhívja olvasói figyelmét arra, hogy a mai helyzet minden társadalmi és politikai különbség ellenére hasonlít az 1930 utáni évek helyzetéhez. Fröcskölvé zúdítja nemes haragját mindazokra, akik szerinte irredenták és revizionisták vagy legalábbis gyanúsak. Nem tévesztik őt meg ezek, hiába tagadnak, hiszen a két világháború között is panaszkodással kezdték (az persze nem jut eszébe, hogy jó okuk volt rá), és kezdi - kivel? Na, kivel? Nem nevezi meg, hátha kitaláljuk!

Mivel Magyarország szocialista ország, akárcsak Románia - magyarázza -, furcsa, hogy 1966-ban egy fontos nyilvános szereplés alkalmával a következő szavak hangzottak el: „A trianoni béke imperialista béke volt, amelyik szétdarabolta Magyarországot, odaadván Erdélyt Romániának.” Ugyanaz a beszélő Helsinkiben azt mondta: „Századunkban az első világháború hiábavaló áldozata után a legyőzött Magyarország területe hajdani területének egyharmadával szökkent...” /Id. m. 132. old./ Találós kérdés: ki beszélt Helsinkiben?

Elnézést kérek a szerző pontatlan idézetéért. A helsinki beszélő egyharmad helyett *kétharmadot* mondott, de ilyen apróságok nem játszanak szerepet a szerzőnél, s nem változtat a tényeken, miszerint „Nagy-Magyarország” vagy a „Millenniumi Magyarország” „egy adott pillanatban idegen területeket tartott hatalmában, melyek lakossága, románok, szlovákok, horvátok és csehek (sic!) felülmúlták a tulajdonképpeni magyar lakosságot...”

Nincs értelme tovább részletezni ezt a „mély érzelemnek kicsi monográfiáját” (Flacăra, 1982/14.). Csak röviden: az ausztráliai és dél-afrikai magyarok, a Magyar Televízió és a különböző magyar lapokból kiemelt cikkek megbélyegzése után mi, romániai magyarok is sorra kerülünk. Név szerint megemlítve csak Méliusz József, aki egy kötetében „elszólja” magát. Mikor a „mi” névmást használja, a magyarokra gondol! Ha egy romániai magyar ebbe a „mi”-be nem a román népet foglalja bele, óhatatlanul irredenta-gyanús. Égre kiált, ha egy meg nem nevezett romániai magyar író azt mondja magáról - igaz, hogy Budapesten -, hogy ő „99%-ban a magyar kultúra szellemében kiformalódott közösségben született”. /Id. m. 176. old./ S az is, ha valaki *A romániai magyar nemzetiség* c. könyvben (Kriterion, 1982.) azt írja, hogy Géza és István erős államot építettek, s aztán lettek keresztények. Pedig köztudomású, hogy előbb katolicizáltak, s ezáltal építettek erős államot. Az indulat rázza attól, az állítástól, miszerint 1848-ban mind a magyar, mind a román forradalmárok hibáztak. A magyarok ugyanis - Lăncrănjan szerint - 1848-ban is agresszorok voltak, s így a megtámadott az

önvédelemben minden eszközt felhasználhatott. Tárgyalási alap csak a magyar csapatok azonnali kivonása lehetett volna Erdélyből.

Vajon olvasta-e a szerző Camil Petrescu Bălcescu-drámáját? Miért nem őt támadja ezekért a nézetekért, Száraz György helyett? Az *Ítéletidő*ből - Lăncrănjan fordítása révén - Az *ítélet ideje* lesz; hát nem mindegy?!

Szinte a nyomdafesték is remeg a szerző „jogos” dühétől, mikor ilyesfélét olvas Nagyváradról egy Ady-kötet előszavában: „Budapest után Magyarország második nagy szellemi központja volt” (idézet az idézetből, id. m. 181. old.). Mikor - a szerző szerint - olyannyira román volt ez a város, hogy „Eminescu... első jelentkezése Váradon történt” (id. m. 124. old.). Kár hogy a Váradon megjelenő Familia c. lap, melyben Eminescu valóban először jelentkezett, a kérdéses időben (1866. március 9.) Budapesten működött! De hát tudhat-e minden csekélységet egy író?!

A szerző a legkisebb elemi engedményeket sem teheti. Hiszen tudja, mi volt a türelem és a jóindulat következménye a múltban. Panaszkodással és apróságokkal kezdtek akkor is, és „színpadra léptek a ‘leventék’ (vajon tudja-e, kik voltak azok - a cikkíró megjegyzése) és a ‘rongyosok’, akik lőttek és vágtak, felakasztották és széthasították az embereket - persze a románokat, de nemcsak a románokat - felgyújtották a házakat és a templomokat, a temetőben levakarták a fejfák feliratait, bajonettel terhes asszonyokat vagdaltak darabokra és szuronyhegyre tűzött csecsemőkkel jártak-keltek; a barmok helyett az embereket fogták igába. Kinek a nyelvét vágták ki, kinek a fülét vágták le; szobrokat romboltak és útszéli kereszteteket törtek szét, arra törekedvén, hogy megtegyék azt, ami őseiknek nem sikerült egy ezredévig tartó elnyomás aljasságai révén sem, hogy elpusztítsanak egy ezredéves népet, amelyet senki és semmi nem tudott elpusztítani.” /id. m. 134. old./

Előkotor valahonnét egy „brosúrát”, s anélkül, hogy bármilyen bibliográfiai adatot közölne róla, idéz belőle. Higgyük el a szerzőnek, hogy ez a broszúra - Dücso Csaba: *Irgalom nélkül* - valóban létezik, írója nem túlságosan bizalomgerjesztő neve ellenére is, s olvassuk el, mit mond ebben a broszúrában Torday Levente: „Én nem várom meg, hogy eljőjjön a bosszúállás. Nem várom meg. Minden oláhot megölök, aki utamba kerül. Mindegyiket meg fogom ölni. Nem lesz könyörület. Éjszaka fel fogom gyújtani az oláh falvakat. Az egész lakosságot kardélre hányom, megmérgezem a kutakat, és még a gyermeket is megölöm a bölcsőben. Csiráiban fogom elpusztítani ezt a galád és tolvaj népet. Senki számára nem lesz irgalom. A csecsemő, az állapotos anya számára sem! Megölök minden oláhot, és akkor csak egyetlen nemzetiség lesz Erdélyben, az én nemzetem! Ártalmatlanná teszem a jövőndő Horeát és Cloșcát. Nem lesz irgalom!” /Id. m. 133. old./

Nem lehet tehát eléggé óvatosnak lenni, ha a magyarok jogairól van szó, mert „rossz az, hogy egyes valóságos, kétségbevonhatatlan jogokat sokszor erőltetett módon kiterjesztenek, az igények és a kérések állandóan sokasodnak annak mértékében, ahogy kielégítik őket (és ha egy napon azt fogják kérni tőlünk - a lehető legdemokratikusabb módon -, hogy vegyük hátunkra a folyóinkat, s költözzünk el ebből az országból, mit fogunk csinálni mi, románok, engedni fogunk ennek a kérésnek is, vagy mit fogunk csinálni?!)” /Id. m. 175. old. - kiemelés a cikkírótól./

A magyar, még ha kommunista is volt a múltban, akkor sem viselkedett, érzett úgy, mint egy román. Könnyedén, sőt örömmel tette magáévá a két világháború között a Komintern „hibás” politikai nézetét a nemzetiségek önrendelkezési jogával kapcsolatban, mert számukra az önrendelkezés Erdély Magyarországgal való egyesülését jelentette.

Az ötvenes évek kiélezett osztályharcában elkövetett bűnök egy része is a magyarok számlájára írható, hiszen „ez a kiéleződés is sokkal durvább volt, mikor a románok hátán gyakorolták azokon a helyeken, ahol a párt, az állami és persze az állambiztonsági szervek élén sovinizta vagy neosovinizta, de magyar elemek álltak, akik kedvezőtlenül vagy éppen ellenségesen viszonyultak a munka által való testvériesüléshez.” /Id. m. 175. old./

Végül - jelenleg - ha indulatoktól, gyűlölettől tüzelve összetűzés támad egy román vagy más nemzetiségű román állampolgár között, mindig az egyéb nemzetiségű a hibásabb: „Ha egy román állampolgár ócsárol egy másikat, mert az más nemzetiségű, magát ócsárolja, az Ország alaptörvényei ellen cselekszik, elszakítja magát annak legősibb hagyományaitól, lábbal tapossa az emberséget, maga csukja be a kaput, mely a teljes emberi győzelemre nyílik. Ugyanaz a dolog történik természetesen, ha egy etnikailag magyar, német, vagy zsidó eredetű román állampolgár gyűlöli valakit, csak azért, és csak azért, mert román, és szereti Országát, habár ebből az esetből jóval több bonyodalom származik. Mégpedig azért, mert ez a magatartás feltételezi annak az országnak a gyűlöletét és befeketítését, amelyben élsz és dolgozol, feltételezi az illető ország kulturális és művészeti értékeinek állandó lebecsülését (attól függetlenül, hogy ez a lebecsülés milyen formát ölt magára, álcázottat vagy közvetlent), sovinizta és rasszista típusú magasabbrendűségből származó megvetést feltételez, mivel a lojalitás a legfontosabb előttünk álló követelmény, függetlenül igazából a nemzetiségi hovatartozástól.” /Id. m. 185. old./

Zárjuk ennek az „esszének” az ismertetését két Francisc Păcurariutól származó idézettel. A közismert író ezzel az írással kapcsolatban ezt nyilatkozza: „...arról beszéltek nekem, anélkül, hogy olvasták volna a könyvet, hogy ‘úgy hallották, a könyvben néhány támadás is van’. Azt mondom nekik, és most itt megismétlem: Lăncrănjan könyve alaposan átgondolt és felelősséggel megírt mű.” „Ha megkérdezett volna, én például azt javasoltam volna neki, hogy hagyjon ki néhány idézetet, és válasszon másokat, súlyosabbakat, sajnálatosabbakat, olyanokat, amelyek még többet ártottak a népek közötti testvéri egyetértésnek a világnak ezen a részén.” (Luceafărul, 1982. május 15.)

„Erdélynek ez a dicsőítő himnusza” (F. Păcurariu) szerintem rosszul szolgálja a testvériség ügyét. Gyűlöletet és gyanakvást kelt a románokban, a magyarokban pedig ellenérzéseket és félelmet. Egyoldalúan állítja be a tényeket, egyetlen román fasiszta könyvből sem idéz, olyan eseményekről is megfélemedezik, mint amelyek közül egyet például Titus Popovici ír le *Az idegen* c. közismert regényében. A baltával lefejezett magyar parasztokról miért nem beszél, vagy a Maniu-gárdisták tetteiről? Úgy tesz, mintha a migrációs elméletet a magyarok találták volna ki, s csak ők „lovagolnának” rajta szüntelen. Az elméletet osztrák-német történészek állították fel - Schulzer, Engel, Eden és mások - s többek között egy olyan román személyiség is magáévá tette, mint Alexandru Philippide, az *Originea românilor* (A románok eredete) c. monumentális művében (I. kötet 1923, II. kötet 1927-ben látott napvilágot). Őt is az irredentizmushoz vezette saját elmélete?

A különböző elméletek megvitatását tudományosan, tárgyilagosan és higgadtan kell elvégezni, nem pedig indulatoktól és szenvedélyektől fűtve. A történeti érveket ma már senki sem használja fel esetleges határkérdések rendezésére.

Nem az őslakosság kérdése döntötte el Erdély hovatartozását, hanem végső soron a románok számbeli többsége ezen a területen, s bizonyos történelmi körülmények, s még inkább „bizonyos” történelmi körülmények - ezt soha nem vitatta senki. Elnyomatásukat a régi Magyarországon minden emberségesen gondolkodó magyar elítéli, legfeljebb azzal a megjegyzéssel, hogy az talán mégsem volt olyan szörnyű, mint amilyennek a szerző beállítja. De bármilyen is volt az az elnyomatás, nem indokolhatja a fordítottját sem. S nincsen

igazságtalan vagy kevésbé igazságtalan elnyomás, csak igazságtalan, bárki bármikor és bárhol gyakorolja azt.

Ion Slavici mint erdélyi román írja: „A románok a többiekkel nem együtt éltek, csak mellettük, igaz, jó békességben, ám mégsem velük együtt.” /Ion Slavici: *A világ, amelyben élttem*, Kriterion, Bukarest, 1980. 33. old./ Ez azt jelenti, hogy a románoknak, a magyaroknak, a németeknek megvoltak a saját, egymástól különböző szokásaik, hagyományaik, kultúrájuk, s még ha közvetlen szomszédok is voltak, akkor is mindegyik saját világában élt. Ez ma is így van, s nem tudom felfogni, miért ne lehetne ez így jól, hiszen ez nem jelent szükségszerűen ellenségeskedést is. Csak egy humanista álláspont lehetséges szerintem: ha ragaszkodunk nemzeti mivoltunkhoz, tiszteletben kell tartanunk más népek - ha úgy tetszik, etnikai csoportok - ragaszkodását is a saját nemzetiségükhöz, saját kultúrájukhoz.

Értelmes, emberséges ember valóban csak egyet akarhat: igazi testvériséget az egymás mellett élők között. De a testvériség nemcsak úgy valósítható meg, hogy egy idő múlva minden román állampolgár Decebaltól és Traianustól származtatja magát, hanem úgy is, ha valamennyien közös ősiünkhöz, a minden nemzeteket megelőző Homo sapienshez fordulunk vissza.

(Takács Ferenc)

A HAGYOMÁNYOS ÉS A HAGYOMÁNYAIT KERESŐ ROMÁN NACIONALIZMUS

Amikor a Lăncrănjan-könyv megjelent ékes tanúbizonyságául a pártos irodalom szellemének, mely szellemet a romániai kisebbségi kultúra nem választott, de hivatalos képviselőinek jelentős része még ma is oszt (elkötelezett avagy önismereti, esetleg más címekkel ellátva), könnyen azt hihettük volna, hogy egy teljesen vagy részben partikuláris kísérletről van szó. A hivatalosan megfogalmazott és a hatalmi gyakorlat által hivatalosként szentesülő állásfoglalásnál gyakorta messzebbmenő félhivatalos (a hatalom által jóváhagyott, de teljesen mégsem osztott) kirohanásnak tűnt ez is az állítólagos „irredentizmus” és „sovinizmus” ellen. Hiszen, gondolhatná a naiv Olvasó, ha ez hivatalos állásfoglalás, akkor nem a Turisztikai és Sport-könyvek Kiadójánál, hanem legalábbis a Politikai Könyvkiadó égisze alatt kerül forgalomba. Persze az Olvasó, amennyiben így tesz, nem is annyira naivan, mint egyszerűen a nyugat-európai racionalitás szellemében gondolkodik. Ami esetünkben természetesen végzetes hiba lenne. A román nemzeti-fasizmus politikai gyakorlata játszi könnyedséggel mentette át a kelet-európai hagyomány egyik alapfogalmát, a kétszínűséget, azt szinte a romlott tökélyig fokozva; esetünkben ez azt jelenti, hogy a fölösleges feltűnést kerülve - ami a külföld figyelmét túlzottan miránk-rájuk irányítaná - inkább egy periférikusnak számító kiadónál, egyfajta útijegyzetként, mintsem a hatalom szócsöveként tekinthető politikai kiadónál jelentetik meg a könyvet. Az, hogy a Lăncrănjan -könyv hivatalos állásfoglalást tükröz, megmaradhatott volna a hipotézis szintjén - persze egy nehezen cáfolható hipotézisén -, csakhogy időközben és nem is túlságosan jelentős késéssel megszületett első nyilvános reflexiója is. S nem akárhol, hanem a *Contemporanul* hasábjain, amely bár formális hovatartozása szerint nem a párt lapja, mégis szócsövének számít kulturális vonatkozásokban. A május 14-i számban Pompiliu Marcea *Mărturia unei conștiințe* címmel (ez magyarul megközelítőleg *Egy lelkiismeret vallomása*ként fordítható) recenziót közöl a kötetről. (*Contemporanul*, 1982/20.) Ami eddig hipotézis volt, ezúttal tényszerű megerősítést nyer. Lássuk csak, miképpen!

Marcea szövege meglehetősen objektív hangnemben íródott, véleményét egy adott pontig az idézetekbe rejti, sokat és hosszadalmasan idéz az amúgy rövid írásban. „Objektivitását” jelzi az is, hogy stílusának költőieskedéséért „elmarasztalja” Lăncrănjant, szó szerint: „elégtelenül ellenőrzöttnek” nevezi. Ugyanakkor kiemeli a parasztság mint történelemformáló tényezőnek tulajdonított szerep jelentőségét, azét a parasztságét, melyet szerzőnk régi hagyomány szerint a *néppel* azonosít. Marcea szerint Lăncrănjan három irányban is lerója „kötelességét”: egyrészt a „szülőfölddel” szemben, másrészt a „néppel” (értsd: a parasztsággal) szemben, harmadrészt pedig a „jelen megvalósításaival” szemben. Nyilván

kifelejtí a felsorolásból a negyedik tényezőt, ami nem más mint a román nemzeti-fasizmus visszaigazolásának kötelme. De vegyük sorra!

A szülőföld már nevében is pozitív értékvonatkozású; Kelet-Európában azonban a haza fogalmával asszociálva még külön politikai töltést is nyer. A szülőfölről beszélni általában nem a bensőséges személyesség jegyében, hanem a legjobb esetben a személyessé váló ideológiában szokás. Szülőföldről beszélni - s különösen a román kultúra hagyományának meghatározottságában, melynek nem tudni pontosan, hol a szülőföldje - szinte annyi, mint egy ideológia nevében szólni. S ez az ideológia jelen pillanatban nemcsak, hogy egyeduralkodó, de öntömjénezésében még el nem ért magaslatokra jutott. S hogy Lăncrănján sem éppen ártatlanul teszi ezt, példák sorával bizonyítható. Már csak azért sem, mert a szülőföldről való elmélkedés, amennyiben hihetünk neki (szűkebb páttriája: a mócvidék), alkalmat ad a történelemmel való szembesülésre. Eleinte egy, szerinte 1957-ben írt szövegben (talán azóta senki sem vállalta volna kiadását...?) csupán annyit tesz, hogy egybemossa a gróf fogalmát a „ciocoi”-éval, ami magyarul parvenüt jelent (a kötet első esszójéről van szó, 7., ill. 10. old.). Kérdezhetnők: de hát mi köze a kettőnek egymáshoz? Parvenük voltak mind a grófok? Például a Bethlenek? De sebaj, hiszen íróról van szó, akinek „megengedhető” a költői túlzás. Továbbá kiderül az is, hogy bármerre forduljon is, mindenütt a történelem emlékeivel találkozik. Ha az Olvasó azt hinné, a táj szépségeiről esik szó, téved. Túlnyomórészt nem ez történik. Lăncrănján eszébe jut például Horea, s nem is egyszer. Rajta kívül a bábolnai felkelés, és természetesen, nem utolsó sorban Avram Iancu, akiről 1957-ben még sajnálkozva írja, hogy karjai még nem fonódhattak össze a Kossuthéval („testvéri karokkal”), ahogyan Bălcescu megszoríthatta a „vitéz Petőfi” kezét (14. old.), hogy aztán másfélszáz oldallal odébb, a méltán hírhedté vált címadó esszében kijelentse: ők ketten nem is érthették meg egymást, hiszen a magyarok nem voltak hajlandók, még a forradalom idején sem, egyenrangú partnerként kezelni Avram Iancut, s általában a románokat. Így hát nem személyes össze-nem-illésről, hanem a nemzeti tudat meg nem alkuvásáról van szó (166. old.).

A második irányú kötelesség a néppel szembeni. Talán lényeges, hogy Lăncrănján könyvének méltatója, Marcea nem a nemzet fogalmát használja, hiszen ez az RKP által erőltetett ideológia értelmében azt jelentené többek között, hogy a kisebbségeket is idesorolja. A szülőfölddel szembeni kötelesség lerovása, mint látni fogjuk, a történelemhamisítás keskeny pallóján keresztül, nem válik külön a néppel szembenitől sem. A nép, elsősorban és szövegszinten kizárólag a dolgozó és munkájának gyümölcsseitől megfosztott paraszttal azonos. De, mint kiderül, nem akármilyen parasztról van szó: a *román* paraszt ez! A békés földműves, aki hosszú ideig tűri, csak tűri elnyomatását a gróf, a „ciocoi” által, s bánatát doinákba és önmagába fojtja. Érdekes, mennyit emlegeti a román nép tűrőképességét Lăncrănján - jó, hogy azt nem mondja: azért tűrtek ennyit mert cselekedni képtelenek voltak (vagy talán nem is akartak volna?). Közben elsikkad az a tény, hogy a kizsákmányolás kettős volt: nemzeti és társadalmi, amint azt a Lăncrănján számára az átlaghoz képest sem kevésbé szent tehén marxizmus tanítja. Elsikkad, illetve a társadalmi vonatkozása áttevődik a nemzeti elnyomás síkjára, hatásosan erősítve azt. De hát Lăncrănján nem történész, nincs honnan tudnia. Ő író, s az íróknak megengedett a költői túlzás stiláris eszköze.

Szerzőnk a népről írva, a néppel ír, s a népben a hazát látja. A hazát, melynek szellemi letéteményese s egyben hordozója a nép. A recenzens Marcea a népiesek tradicionális áramlatába sorolja őt, s ezzel kapcsolatban leírja, hogy bár a fogalom az idők során devalválódott egy kissé, ez nem jelenti azt, hogy „hazafias szubsztanciájában ne értékeljük újra”. Újból ott vagyunk, hogy a hazafiság immanens érték-hordozó! S ezt megmondja maga Lăncrănján is. Persze néha egyazon íráson belül is önellentmondásba keveredik. Azt írja például a *Noi* (Mi) című részben: „Mi azonban, több esetben és a lényeges pillanatokban, jők

voltunk és emberségesek. Léteztek a mi erdőnkben is elszáradt fák és csontok, ahogy minden erdőben léteznek. (...) Az átlagember, a nép maga azonban jó volt és emberséges, amint az a második világháborúban történt például...” (109. old.) Később: „Mi mindig azt szerettük, ami megérdemelte, hogy szeressék.” (111. old.) Tehát tévedhetetlenek voltak. Hogy lehetséges azonban, hogy mégsem voltak ők *minden esetben* oly jók és emberségesek, ha ez a kettő a románság legfőbb és legjellemzőbb értékeként tételeződik?! Nem tudni. Ne feledjük viszont, hogy Lăncrănjan író...stb.

A harmadik lerótt kötelesség a jelennel szembeni. Marcea ezt írja a „mű” méltatásaként: „Ez a figyelem természetes és *annál inkább szükséges*, mivel a múltban sohasem nyilvánult meg ennyi gondoskodás, ennyi humanizmus testvériségében az itteni román tájak lakóinak, tájak, melyeken később, *hála a román nép közmondásos vendégszeretetének, más népek is megtelepedtek* (!), kikkel együtt éltek szinte mindig a béke napja alatt, amikor nem hamisították meg a történelmet, és nem keletkeztek revansista vagy irredenta érzelmek” (kiemelés a cikkírótól). Szóval a jelen a beteljesülés pillanata kisebbségi vonatkozásban. Ezt persze eddig is tudtuk, erről mindenkinek vannak tapasztalatai. De azt még nem hallottuk egyetlen történelemórán, egyetlen pártgyűlésen, egyetlen Ceaușescu beszédben, de még egyetlen belügyes vallatáson sem, hogy ittlétünket a román nép „közmondásos vendégszeretetének” köszönhetjük. Sőt, mi több, ez szöges ellentétben áll Lăncrănjan véleményével, aki szerint a magyarok és a többi kisebbségi nemhogy hódító, de egyenesen gyarmatosító szándékokkal érkezett. Furcsa magyarázata ez a történelmi tényeknek, s még mondja Lăncrănjan, hogy a román szellemiségtől távol áll a misztika és a misztifikáció (lásd: 179. old.).

Ezután Marcea több soron keresztül idéz a címadó esszéből, majd magvas mondókáját ekként zárja: „A szerző polémiája a revansista, Romániával ellenséges eszméssel, melyek egyes országokban jelentkeznek, mint állampolgári kötelesség körvonalazódik, és szinte hihetetlen, hogy manapság s ilyen ellenséges formában terjedhetnek hasonló eszmék. Sértettség nélkül, gondosan, nehogy bárkit is megsértsen, ám büszke és határozott hangon az író törvényes és szent jogához nyúl, hogy a szavak útján a felelősségteljes érvek, a történelmi igazságok és jelenkori humanizmusunk vívmányai által, melyek a kölcsönös megbecsülésen alapulnak a román föld, Erdély lakói között, a nemzeti eredettől függetlenül - védelmezze magát. Ion Lăncrănjan nem szakosodott történész; történészeink csakúgy, mint az összes jóhiszemű és kompetens történész, kifejtették és kifejtik véleményüket ebben az irányban. Mint író, a lelkiismeret ő, s a *Vallomás Erdélyről* e lelkiismeret tanúsága.” Úgy vélem, innen már minden világos. A történészek végezzék a maguk munkáját, de az író a lelkiismeret hangja. (Megjegyzem, hogy a román nyelvben a *conștiința* szónak három jelentése van: tudat, öntudat és lelkiismeret; tehát a szónak ezt a többjelentésességét kell figyelembe vennünk.) Vagy ha úgy tetszik, az öntudaté.

Mindez azt jelentené, hogy ez a könyv a közhangulat kifejezője, amit alátámasztani látszik az a tény is, hogy pillanatok alatt elkelt. De jelentheti azt is - s számomra ez a föltevés a valószínűbb -, hogy szerepe a közhangulat alakításában, illetve a jelenlegi gazdasági és hatalmi válság iránti figyelem elterelésében áll. Továbbá azt is, amit a recenzens csak burkoltan fogalmaz meg: egy hatalmi álláspont megtestesítésében. Hisz Lăncrănjan nem tesz egyebet, mint kissé sarkítottan, vagyis kiélezettebben ismétli a történelemórákon hallottakat, a sajtóban olvasottakat. Nyilván nem teszi ezt egy szakközlemény keretei között, hiszen akkor valószínűleg senki sem olvasná. A sport és turisztika viszont közérdeklődésre tarthat számot.

(Keszthelyi András)

AZ ETNOKRATA ÁLLAM

/Egy régi - két világháború közötti - *Korunkban* olvastuk az alábbi szöveget. Úgy érezzük, a szövegben ismertetett elmélet mind szellemtelen agyafúrtságában, mind pedig társadalmi intoleranciájában Lăncrănjan téveszméivel rokon, s egyben Románia legsötétebb korszakaival lepte és előlegezte meg az akkori világot, és Lăncrănjan közvetítésével a mai Romániát is./

(Ara-Kovács Attila)

A *Gândirea* novemberi száma többek között *Nichifor Crainic* elméletét ismerteti az etnokrata államról. Szerinte az állam, „a nemzet dinamikus szervezete” alapja ne a „demos”, hanem az „ethnos”, ne a demokráciabeli „nép”, hanem a „nemzet” legyen. A vallás és faj nélküli „nép” a szabadkőművesség találmánya, a nemzetet alapuló állam viszont a jövő államtípusa. Az etnokrata állam abban különbözik a demokráciától, hogy alapeszméi a kereszténység és a nacionalizmus, s benne a nemzetet nem a judeo-marxista osztályok, hanem a társadalmi és professzionális egységek alkotják. Az állam uralkodó rétegét Nichifor Crainic a többségi nemzettől várja, mert csak ez államalkotó elem, s a kisebbségeket teljességgel kizárja új szellemű államából.

A CENZÚRÁN INNEN

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

A csöndes Európa I.

1981. december 13-án katonai államcsíny vetett véget a lengyelországi szabadságmozgalomnak. Úgy látszik, földrészünk „keleti” felén a „kommunista” parancsuralom legyőzhetetlen: sem az 1956-i magyar forradalom, sem az 1968-i, a KP által felülről kezdeményezett cseh reform nem tudta elérni a rendszer demokratikus átalakítását, sem pedig a szovjet befolyás mértékének csökkentését és természetének megváltoztatását. Sem a marxista-revizionista ideológiai forrongással előkészített forradalom, sem a „kommunista” állampárt revizionista-marxista színezetű erkölcsi megújítása által előkészített reformkor, sem pedig a „szocialista” államrend keretein kívül keletkezett átfogó, mély és békés népi mozgalom nem tudta kikényszeríteni a demokratikus és valóban szocialista (e szavak elhomályosult jelentésére még visszatérek) irányú változását.

Kelet-Európában úgyszólván soha nem volt igazi demokrácia, a szocialista jellegű eszmék pedig (jóllehet nagyrészt szándéktalanul) a legszörnyűbb tekintélyuralom, a sztálinista diktatúra előkészítői lettek. Ezért sokakban, akik a történelemtől elmélkedni szoktak, ennyi kudarc és hamvába holt remény láttán fölvetődik a gondolat: hátha alkalmatlan a világnak ez a része a szabadságra, a népfőlség, az emberi jogok, az öngazgatás, az autonómia, az önrendelkezés és nemzeti függetlenség, a szocialista termelési demokrácia, a pluralista politikai szerkezet, a parlamentarizmus és a méltányos érdekvédelem *európai* eszméinek akár részleges megvalósítására. Hiszen a történelmi fejlődéelmélet Európa-központú önteltsége fölött eljárt az idő, tehát az elmaradottság tipológiájával aligha magyarázható ez a tünemény. Ha pedig Kelet-Európának éppen ez a sajátossága, akkor ezeknek az eszményeknek a hirdetése és politikai fölhasználása nem egyéb, mint a nyugati kultúrával fertőzött értelmiségiek ábrándja, amely ideig-óráig magával ragadhat mozgalmakat és kisajátíthat egészen más talajon keletkezett népi törekvéseket, de szükségképpen meg kell buknia, mert nincsenek gyökerei.

Nem vitatom, ha azon a vonalon túl, amely Kelet-Európa közepén elválasztja egymástól a nyugati és a keleti kereszténységet, tehát a görögkeleti ortodox egyház által befolyásolt bizánci orosz műveltségi területen ez talán valamennyire így van (noha Görögország eléggé meggyőző ellenpélda), de Közép-Kelet-Európában, úgy vélem, a tények az ellenkező föltevést látszanak alátámasztani. 1831, 1848, 1918 forradalmi, az 1945 utáni kurta demokratikus időszak tapasztalatai egyaránt arra utalnak, a régió népeit többször is magukkal ragadták a szabadelvű politikai elképzelések. Ezeket a szabadságharcokat többnyire külső hatalmak

verték le. A marxista történészek bebizonyították, hogy pl. Magyarországon az 1848-i forradalom nem polgári, hanem középnemesi jellegű volt, s ebben igazat is adhatunk nekik. Az viszont nem áll, hogy középnemesektől vezetett forradalom nem lehet szabadelvű és demokratikus. A szabadelvűség nemcsak polgári lehet, az emberi jogok, a politikai emancipáció, a nemzeti önrendelkezés gondolata egyáltalán nem kapcsolódik szükségszerűen valaminő gazdasági berendezkedéshez vagy bizonyos társadalmi rétegek és csoportok vezető szerepéhez - ahogyan a szocializmus sem csak és kizárólag a munkásmozgalommal szövetkezett modern értelmiség osztályideológiája, e szövetség előtt is létezett, és túl fogja élni. Az említett, koronként felbukkanó nézet mindössze arra támaszkodik, hogy a közép-kelet-európai demokratikus szabadságmozgalmakat egytől egyig leverték, s itt még a Masaryk-féle Csehszlovák Köztársaságot sem szokás kivételként emlegetni, hiszen végre is Prága nyugatra van Bécestől.

Ám semmi sem bizonyítja azt, hogy annak, amit legyőztek, nincs talaja a nép politikai érzelmeiben és képzeletében. Sőt, arra is föl kell hívnom az olvasó figyelmét, hogy az, aminek pl. az orosz konzervatívok szerint valóban mély gyökerei vannak a nép lelkében, tudniillik az ősi paraszti közösségek és az ortodoxia egymásra találása, nos, az sem valósult meg soha, megakadályozta először a cári önkényuralom bürokratikus-katonai gépezete, majd a bolsevik diktatúra - ha egyáltalán voltak valaha esélyei. A vereség azt pedig még kevésbé bizonyítja, hogy a legyőzött eszmék nem helyesek, hogy az eltiport mozgalmak céljai nem kívánatosak. Szerintem semmi sem állhatja útját annak, hogy becsületes ember olyan politikai eszmények valóra váltását szorgalmazza, amelyeket egyrészt helyesnek ítél, másrészt pedig megállapíthatja róluk, hogy hazája történetének tanúsága szerint nem lehetetlen, hogy sokan helyeseljék őket, ha valóságos erőként megjelennek a politikában. A bolsevizmus igen kellemetlen intellektuális és erkölcsi következményeiből okulva, a mai kelet-európai értelmiség teljes joggal óvakodik attól, hogy patetikus igazságait a nép nyakába varrja. Ezzel csak egyetérthetünk. Valóban szörnyű lehet annak az európai neveltetésű perzsa demokratának a helyzete is, akinek azt kell látnia, hogy a tömeg szívét megragadta Khomeini ajatollah tekintélyelvű retorikája. Valljuk be, az utóbbi fél évszázadban a közép-kelet-európai demokraták gyakran voltak olyan helyzetben, mint ma iráni sorstársaik. Nemcsak elszigetelt, önző elnyomókkal kellett szembeszegülniük, hanem saját elnyomatásukkal lelkesen rokonszenvező tömegekkel is.

Ezen a ponton a liberális és a demokratikus álláspont között különbség van, bár nem lényegi, hanem fokozati különbség. Hasonlással élve azt mondhatnánk, hogy a kettő olyanformán különbözik egymástól, mint a filozófiában a formális (kanti) etika az ún. materiális értékétikától (pl. az arisztotelésztől). A liberalizmus - véleményem szerint helyesen - minden fönntartás nélkül abszolútnak tekinti az emberek szuverén akaratnyilvánításához való jogát, következésképpen tiszteletben kell tartania az eredményt, bármi legyen is az, sőt, akkor is, ha megalapozottan gondolja, hogy valamely döntés megtévesztés, félrevezetés, csalás révén keletkezett. A demokrácia híveinek azonban vannak tartalmi kritériumaik, amelyek függvényében eldönthető, hogy egy politikai döntés megfelel-e a demokrácia játékszabályainak, összhangba hozható-e vezérlő értékeivel vagy sem. A demokratikus döntési mechanizmusok igénybevételével kialakított antidemokratikus rend nem tarthat igényt elismerésre abban az értelemben, hogy senki nem nevezheti demokráciának - akkor is, ha a többség akaratát megfélembre lehet tartjuk, mint ahogyan annak is tartjuk. Ugyanakkor azonban a többségi akarattal szembeni lojalitás nem akadályozhatja meg az ellene irányuló politikai küzdelmet, hiszen az emberek nagy részének akarata ugyan egyrésztől legfelsőbb elv, amely az emberi méltóság és a spirituális-erkölcsi egyenlőség humanista fölfogásában gyökerezik (mely görög-római és zsidó-keresztény gondolatok összeolvasztásával lett az

európai műveltség egyik alappillére a természetjog különféle alakzataiban) - másrészt azonban a demokraták számára, akikhez egyébként számítom olvasóimat és magamat, a népfölség, a népuralom, a jogi, politikai és kulturális (pl. vallási, világnézeti) szabadság a *szabad* akaratnyilvánítás helyes és egyedül helyes tartalma kell hogy legyen, s az ennek a tartalomnak az érvényesítéséért vívott fölvilágosító és szervezett politikai harc egyszerű, további indoklásra nem szoruló morális kötelesség. Ennek a harcnak azonban szigorúan megvonható az illetékességi köre: soha nem vezethet a többség elleni erőszakhoz.

Nem ez a helyzet a bolsevik ideológiában, amely a marxizmus zavarba ejtő sokértelmű hagyománya bizonyos oldalainak kidomborításával nem az emberek akaratát, hanem az emberek - az elit által tudományosan megismert - szükségleteit és ún. objektív érdekeit tartja szem előtt, amelyek - föltéve, hogy az elmélet igaz - akkor is fönnállnak, ha az emberek maguk egész másképp gondolkodnak felőlük, mint az állítólagos forradalmi élcsapat. (Legyen szabad itt utalnom a *Bibó Emlékkönyv* számára íródott *Republikánus elmélkedések* c. esszéjre, ahol megkísértem az ilyesfajta elméletek kimerítő bírálatát.) Természetes, hogy a következetes bolsevik számára - szemben az ellenséges többséggel - úgyszólván soha nem merülnek fel olyasfajta dilemmák, amilyeneket a szabadelvű demokrata kénytelen átélni olyankor, amikor véleményével kisebbségben marad; a bolsevik ilyenkor kétségkívül gyorsabb, aggálytalanabb, hatékonyabb politikai cselekvésre képes, nem bénítja meg olyan elméleti és világszemléleti föntartások, amelyek elkerülhetetlenül védekező magatartásra, habozásra készítik a demokrácia hívét. Nem vitás, hogy pl. a mai (szocialista és szabadelvű) demokratákat Magyarországon azért jellemezheti a defenzív, szenvedőleges és beletörődő kedélyállapot, mert tudni vélik, hogy a magyar nép döntő többsége a viszonylagos jóléért, biztonságért és a szólásszabadság egy csekély, de azért nem elhanyagolható kvantumáért cserébe lemondott nemcsak magáról a politikai szabadságról, a demokráciáról és az idézőjel nélküli szocializmusról, hanem mások - így a lengyelek - ilyen törekvései iránti akár hallgatólagos megértésről, mi több, némiképp az áruló osztrák és nyugatnémet szociáldemokráciához hasonlóan, tele van büntudatos gyűlölködéssel.

Ez a pillanatnyi látélet a maga szélsőségességében sem járhat nagyon távol az igazságtól. Én azonban amellet szeretnék érvelni, hogy

1. Közép-Kelet-Európa történetéből megítélhetően a természetjog igen tág fogalmával leírható konszenzus (az előfeltevések bizonyos fokig egységes és közös rendszere) igenis létezik, mert nem függvénye a polgárosulásnak, iparosodásnak, urbanizációnak (gondoljunk csak a skandináv és svájci parasztdemokráciákra!);

2. a szabadelvűség, a demokratizmus, az igazi szocializmus értékei és hittételei elevenek a régiókban befolyással rendelkező politikai kultúrák egynémelyikében;

3. ha ezek az értékek követésre méltók, ha ezekben a hittételekben érdemes hinni - és úgy gondolom, hogy erre a kérdésre általánosságban igennel felelhetünk -, akkor nincs okunk arra, hogy a többértelmű és ellentmondásos történelmi leckéből pusztán a rezignáció parancsát olvassuk ki. Hiszen csak az igazságért, jelen esetben az emberi jogok, a demokrácia és a szocializmus eszményeinek igazságáért kötelességünk harcolni, a győzelemért nem.

A közép-kelet-európai szabadságmozgalmak számtalan veresége nem bizonyítja sem eszméink hamisságát, sem vonzerejük hiányát. Nem azért kell a vereségek okait tőlünk telhető éleselméjűséggel elemeznünk, hogy minden áron elkerüljük az újabb vereségeket, hanem pusztán azért, hogy újra és újra meggyőződjünk róla, helyesek-e még eszméink, és szólhatnak-e még a néphez; a sors befolyásolása nem a mi dolgunk. A történelemben sokszor diadalmaskodott az ilyen vagy amolyan rossz - ám diadala soha nem tette jóvá. Természetesen

sikerre kell törekedni: az eluralkodó reménytelenség valóban érvvé válhat a demokrácia intellektuális fölényével szemben. A siker nem lehetetlen - ennyivel most be kell érünk.

Ez nem elméleti, hanem politikai írás, ezért meggyőződés mellett nem kell körültekintően és szabatosan érveket fölhoznom, mert abban a hiszemben írok, hogy az olvasóim és a magam gondolatai valamelyest rokonok lehetnek egymással, és talán közös hagyományokra is támaszkodhatnak; nem hiszem azonban, hogy minden további nélkül világos, hogy milyen hagyományokra gondolok - ugyanis a nem-kommunista baloldal és a nem marxista szocializmus hagyományaira, a radikális demokraták, a szindikalisták, az agrárszocialisták, a szociáldemokraták, az anarchisták sokrétű örökségére, amelynek viszonylagos és működőképes egységét mindazonáltal világtörténelmi pillanatban bizonyították az 1956. év magyarországi munkástanácsai és - számomra ugyancsak rokonszenves - keresztény természetjogi és humanista hangsúllyal a lengyel Szolidaritás és Falusi Szolidaritás. Kétségtelen, hogy itt zömmel a munkásmozgalom hagyományairól van szó, de korántsem azért, mert Marx és Lukács György módjára hinnénk a munkásosztály világmegváltó hivatásában - itt az együttérzés természetes gesztusáról van szó, amely azok felé fordul, akiket a leginkább kisémmiztek. Márpedig abban a szövetségben, amelyet pl. a KP kötött - Révai József zseniális ötlete nyomán - a paraszti eredetű értelmiségi, szélsőjobboldali-totalitárius eszmékre fogékony nacionalista elitjével, a munkásság ideológiailag, retorikailag és szimbolikusan is kisémmizett. Természetes, hogy a sztálini típusú „kommunista” rendszerekben mindenkit elnyomtak, de a parasztság érdekvédelmének még maradt valamennyi hely, a népi írók és táboruk hagyománya eleven és töretlen, noha fő képviselőik - Erdei Ferenc és Veress Péter - részt vettek a parasztság kifosztásában és kolhozba kényszerítésében, de szellemileg az egyetlen hatékony alternatívát jelentették a „kommunistákkal” szemben, mert még idejében kivették a részüket a kultúra államosításából.

Jellemző - és csak látszólag aprócska - példa erre az, ahogyan a népiek által támogatott Kodály önmagukban bizonyára kitűnő zenei módszereinek bevezetésével a Rákosi-érában megszűntek a munkásénekkarok, s ez adta meg a jelet a szociáldemokrata hangulatú munkásotthonok, klubok és testező egyesületek fölszámolására. (Erről a budapesti *Valóság* egyik higgadt, bőven adatolt történelmi tanulmánya számol be.)

A „kommunista” pártok és a parasztságra hivatkozó nacionalista értelmiség kézfogása a demokraták és szocialisták feje felett nemcsak magyarországi jelenség (sőt, nálunk ennek a fontossága 1956 után alaposan csökkent), gondoljunk csak a LEMP által kezdeményezett antiszemita kampányokra vagy Ceaușescu román elnök olykor Pétainre és Salazarra emlékeztető, örjögöen totalitárius „nemzeti kommunista” rendszerére, a nyirfácska-anyácska dicsőítésével összekapcsolt, államilag támogatott nagyorosz-neosztálinista-soviniszta hullámra.

Amikor most a munkásmozgalom internacionalista, állam- és tekintélyellenes (libertárius) hagyományaira hivatkozom, nem állítom, hogy a nemzeti törekvések nem kell, hogy Közép-Kelet-Európa politikai érdeklődése középpontjába álljanak; a demokratikus és szocialista eszmélkedésnek azonban el kell utasítania a tekintélyelvű, etatista, céljai érdekében az ördöggel is szövetező, előítéletes és gyűlölködő nacionalizmust. A nemzeti függetlenség, a nemzeti (faji, vallási) kisebbségek védelme mindenütt, de főleg a keleti tömb országaiban nemes és erkölcsös feladat. Aligha véletlen, hogy ezt a feladatot csak a viszonylag erőtlén demokratikus ellenzék vállalja magára. Az ellenzék remélhetőleg őszinte ebben, és nemcsak meglovagolja a nemzeti elnyomás áldozatai iránti részvétet, és remélhetőleg a nacionalisták nem eszközül használják a demokratikus ellenzékot, hogy kimondja helyettük, amit maguk soha nem mernének világgá kiabálni.

Amikor az autonóm baloldal hagyományaira hivatkozom - olyan nevekre gondoljanak, mint a Szabó Erviné vagy a Kassáké vagy a Kéthly Annáé -, akkor a radikális és elmélyült keresztény demokratizmus olyan képviselőire gondolok, mint a protestáns Bibó István és a katolikus Brankovics, persze nem a klerikalizmusra, amelyet az egyházak nagyobbik (jobbik) része is elutasít. Az ide sorolható hagyományok közé tartozik - pillanatnyi népszerűtlensége ellenére - a hatvanas évek revizionista neomarxizmusa és újbaloldali radikalizmusa is. Nem osztom ennek az iránynak a legtöbb nézetét, de itt a hagyományok konvergenciájáról és lehetséges szövetségéről van szó. Nem feledkezem meg a szociáldemokrácia nagy árulásáról sem (majd mindenütt 1914-ben; Nyugat-Németországban, Ausztriában, Görögországban 1981-82-ben), mint ahogy véleményem szerint a demokratikus megújulásból nem maradhatnak ki a kommunista politikai kultúra részesei sem, ha elfogulatlanul gondolkodunk.

A „kommunista” szót azért teszem olykor idézőjelbe, mert nem kell ahhoz ortodox kommunistának lennünk - a szerzőtől mi sem áll távolabb -, hogy tárgyilagosan megállapítsuk: a legtöbb KP félreérthetetlenül elárulta 1917 és 1919 nem okvetlenül helyes és kívánatos eszméit, ezeket csak olyan kis mozgalmak képviselik hűségesen, mint a trockista IV. Internacionálé. Semmi okunk sincs rá, hogy igazságtalanul járjunk el Lenin eszméivel szemben, ha nem is osztjuk őket. Ugyanakkor a leninista-kommunista politikai kultúra ma már szerves része az európai politikai életnek, a demokratikus szellemi és politikai munkamegosztásból csak az ósdi reakciósság akarhatja kiiktatni, amelyet (bár esélyei a baloldal ostobaságai miatt egyre nőnek) határozottan el kell vetnünk. Méltánytalanok lennénk a GULAG-ban elpusztult milliókkal szemben, ha Sztálint és utódait - idézőjel nélkül - kommunistának neveznénk.

Úgy vélem, nem volt teljesen haszontalan ilyen hosszadalmasan foglalkoznom azokkal a hagyományokkal, amelyekre az állami abszolutizmussal és bürokratikus kollektívizmussal, vagyis a „létező szocializmussal” szembenálló, a szabadság védelmének és az állampolgári engedetlenségnek, a kritikus gondolkodásnak és jövőtervezésnek erkölcsi kötelességét teljesítő demokratikus baloldal támaszkodhat. Különösen fontos ez abban a pillanatban, amikor a keleti tömb „szocialista” országaiban néma csönd és többé-kevésbé passzívan viselt tömegnyomor uralkodik - mármint a leplezetlen neosztálinista diktatúrákban és a klasszikus sztálinista rémuralom földjén, mint Észak-Koreában vagy Albániában; a fontos kivételt jelentő Magyarországon pedig a demokratikus politikai reform nélküli gazdasági reform és a kormányzat - nem liberális, hanem - engedékeny politikája a közéleti erkölcs züllésének elképzelhetetlen fokával járt - sajnos - együtt, noha a jelenlegi helyzetben Magyarország a sok vak között joggal páváskodhat a félszemű büszke címével.

A varsói puccsal kapcsolatban a többség a gyalázatos rendpártiság és a sunyi káröröm undorító kéjében fetreng, a kisebbség pedig se hall, se lát a kommunistaellenes hisztériától vagy a kétségbeesés keserű könnyeitől. Természetesen ezen a holtponton túl fogunk jutni, nem föltétlenül azért, mert az emberek majd ráébrednek, hogy a lengyel szabadság leverése őket is érinti - hiszen amúgy sem volt valószínű, hogy a Szolidaritás nagyszerű példája túlságosan sokat jelentsen a keleti tömb többi országa számára -, hanem mert a szégyen és a kijózanodás szükségképpen fölül fog kerekedni. Kétlem, hogy a WRON (a junta) bárkinek politikai eszményképe lehetne, másrészt pedig azt sem hiszem, hogy Reagan, az amerikai elnökök gyöngye legyen a drága jó Mikulás bácsi, aki nemcsak az „Írtsuk Vidáman Az Indiánokat És Védjük Az Emberi Jogokat” latin-amerikai kampányának sztárja, hanem hozzánk közelebb is pártolja a törökországi katonai juntát, amely szakszervezeti vezetőket, kurd ellenállókat és minden rendű-rangú kényelmetlen embert gyilkol halomra, továbbá nem riad vissza a Ceaușescu-féle Romániának tett gesztusokról sem (akárcsak a nagy demokrata, Santiago

Carillo), viszonzásul a bukaresti Duce szovjetellenes sertepertéléseiért - ugyan kit érdekel a nemzeti diszkrimináció 2 millió, a terror és az éhezés 25 millió áldozata...

Egyébként: tisztelet-becsület a francia szocialista kormánynak, amely egyedül viselkedik tisztességgel Nyugaton; persze a politikai realizmus határai között; de senki nem kíván esztelen áldozatokat, csak világos beszédet. Szabadon kell bocsátani a Szolidaritás és a törökországi DISK letartóztatott munkatársait; a varsói puccs nem lehet mentség a salvadori és guatemalai mészárlásokra. Mindez magától értetődik, de tartok tőle, hogy mégsem árt leszögezni a pressziók stratégiái számára.

(Folytatjuk)

ÁLLÍTÓLAG ...

...hatalmi konfliktusok következményei voltak a román kormánygépezetben történt személyi cserék. Mint tudjuk, menesztették (még hozzá elnöki rendelettel) a tanügyminisztert (*Aneta Spornic*), több miniszter-helyettes és magas rangú funkcionáriust. Egyes vélemények szerint a Ceaușescu család kezében összpontosuló vezetés - mint minden koncentrált hatalom - most már tényszerűen is felezési idejéhez ért. Az érdekellentétek, amelyeknek a felszínre kerülését feltehetően a gazdasági helyzet katasztrófái katalizáltak, részben Ceaușescu, részben pedig Ceaușescuné köré szerveződő kettős hatalmi hierarchia között éleződtek ki. Az események persze nincsenek precedens nélkül (gondoljunk csak Mao és felesége vagy Tito és Jovánka viszonyára), Ceaușescuék esetében azonban „súlyosbító” körülmény, hogy a hatalmi grandománia példátlan gazdasági grandomániával is párosult, s a lappangó és a most felszínre került ellentétek nem egyszerűen a gépezet bénultságát, hanem az egész ország gazdasági impotenciáját is jellemzik.

A dolog a svájci központú *Transzcendentális Meditáció* nevű pszichológiai (parapszichológiai?) társaság egyik - román származású, de francia állampolgárságú - képviselőjének, név szerint *Nicolae Stoiannak* bukaresti előadása kapcsán pattant ki. Ezt az előadást - a hírek szerint - Ceaușescuné engedélyezte; számos résztvevő volt jelen, és valamennyien a hatalmi gépezet többé-kevésbé fontos posztjain ültek.

Az előadást követően épp Ceaușescuné vizsgálatot rendeltetett el, s kiderült, hogy az ügybe belekevert személyek „véletlenül” mind az „ellentábor”, vagyis nem Ceaușescuné, hanem az elnök Ceaușescu hatalmi hierarchiájának funkcionáriusai. A lavina nemcsak egyéneket sodort magával, mint egy *Zăgreanu* nevű funkcionáriust, aki öngyilkos lett, vagy *Melcu* akademikust, hanem intézményeket is. Így megszüntették a *Pszichológiai Intézetet* és hírek szerint az *Írószövetség* és a *Képzőművész-szövetség* feloszlata is küszöbön áll. Hogy e két utóbbinak a megszüntetése mennyiben függ össze a tárgyalt fejleményekkel, azt nem tudni, de annyi bizonyos, hogy az Írószövetség egyik oszlopos tagját s talán a legismertebb - egyébként Herder-díjas - román költőt, *Marin Sorescut* épp a Transzcendentális Meditáció „ügyködései” miatt zárták ki a pártból, és tették indexre.

Más hírforrások szerint a dolog nem egyszerűen a Ceaușescu család hatalmi belügye, hanem e katasztrófális gazdasági helyzetben a felelősség kétségbeesett elhárításának kísérlete

az „elnöki párról”. E kísérlet lényege, hogy Románia újra a szovjethűség pózában kíván tetszelegni (miután a román hitelkérelmezőknek Nyugaton jobbra mindenütt ajtót mutattak). Ezt támasztja alá az a hír is, hogy az illetékes román hatóságok a Transzcendentális Meditációt szovjetellenes izgatással vádolták meg, valamit azzal, hogy bujtogatni próbált arra, hogy Románia lépjen ki a Varsói Szerződésből. Mindennek logikája persze meglehetősen képtelen, de nem ez az egyetlen képtelen dolog Romániában.

A politikai és gazdasági rend felbomlása, úgy tűnik, akármelyik hírmagyarázati verziót is tekintjük hitelesnek, nemcsak érzékenyen érintette a román vezetést, de egyben arra is készítette, hogy a hatalommal való visszaélés ultima ratio-ja után kapjon újra. Részben megerősítették a belügyi fegyelmet (azzal párhuzamosan, hogy a román Gestapo, a Securitate nem egy tisztje szintén aláhullott a májusi tisztogatások során), részben pedig az ideológiai kényszerzubbonyt is erősebbre vonták. E tény két szempontból is érdekes: az egyik, hogy a nagy, 1971-es tisztogatást és ideológiai megkeményedés-elfajulást is Ceaușescu egyik akkori kínai útja vezette be, s most is hasonlóra került sor, amint Kínából-Koreából visszatért. A másik, hogy megerősödtek azok a tendenciák, amelyek újból Romániának a világtól való még hermetikussabb elszigetelését célozzák. A sztálini időkkel kísértetiesen egybecsengő intézkedésekkel megszüntették a jóga és a dzsessz, a bridzs és az eszperantó-klubokat, megszüntetve így eleve a társadalom bizonyos szubkulturális lehetőségeit, még kiszolgáltatottabbá téve ezáltal az egyes embert. Mindennek következményeire mi, erdélyi magyarok, meglehetősen érzékenyen reagálunk, hisz nem egyszerűen a tradicionális román idegengyűlöletet látjuk benne újra, még intenzívebben érvényesülni, hisz ez az ő dolguk; de azért is újabb tehertételt jelent ez az intézkedés számunkra, mert - legalábbis Erdélyben - a klubok döntő többsége hallgatólagosan megtűrt *magyar* személyi és érdekközösség volt.

A tanulság nyilvánvaló: Romániában elképzelhetetlen olyan, a románokat érő elnyomó intézkedés, amely nekünk, magyaroknak jó lenne. Vajon mikor jönnek rá a románok, hogy ez az igazság fordítva is legalább ennyire áll?

(Keszthelyi András, Ara-Kovács Attila)

